

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Resim Anabilim Dalı

ENDİŞE ÇAĞI SANATINDA SALGIN ANLATILARI

Caner KEMAHLIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Sivas
Kasım 2023

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Resim Anabilim Dalı

ENDİŞE ÇAĞI SANATINDA SALGIN ANLATILARI

Caner KEMAHLIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Gülşah ÖZDEMİR

Sivas
Kasım 2023

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

....../....../2023

Caner KEMAHLIOĞLU

TEŞEKKÜR

Tez çalışması sürecinin yürütülmesinde bilgilerini ve desteğini esirgemeyen, araştırmalarımda ve hazırlık sürecinde tecrübeleriyle çalışmaya yol gösteren sevgili tez danışmanım Sayın Doç. Gülşah Özdemir'e çok teşekkür ediyorum.

Araştırma sürecinde desteklerini esirgemeyen Dr. Öğretim Görevlisi Nida Anıl Kazanç hocama ve desteğini her zaman hissettiğim sanatsal çalışmalarımı destekleyen sevgili aileme ve dostlarıma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
RESİM LİSTESİ	v
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Amaç	5
1.2. Sınırlılık.....	5
1.3. Yöntem	5
İKİNCİ BÖLÜM	7
2. SALGIN HASTALIKLARIN SANATA YANSIMASI	7
2.1. Salgın Hastalıklar	7
2.1.1. Veba “Kara Ölüm” (1347-1351).....	10
2.1.2. Kötülüğün ve Çirkinliğin Temsili: Cüzzam (Lepra) Hastalığı	19
2.1.3. Frengi (Sifilis).....	25
2.1.4. Kolera.....	28
2.1.5. Tifüs	31
2.1.7. İspanyol Gribi	33
2.1.8. HIV/AİDS	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
3. GÜNCEL SANATTA SALGIN VE ENDİŞE.....	49
3.1. Güncel Sanatta Salgın Konulu Eserlere Distopik Bakış Açısı	49
3.1.1. Covid-19 (Koronavirüs).....	51
3.1.2. Covid Döneminde Yapılmış Distopik Çalışmalar	54
3.2. Salgın ve Sürecin Sanat Piyasasına Yansıyış Biçimleri	60
3.3. Dijitalleşen Salgın	64
3.4. Duvar Resimleri ve Sokak Sanatçılarının Gözünden Korona Virüsün Dışavurumu	65
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	73

4. DENEYSEL ÇALIŞMALAR	73
4.1. Sanat Görüşü ve Disiplini	73
4.2. 2020 Felaketleri	75
4.3. Distopya Müsilaj.....	77
4.4. Yarının Kıyısında Kaybolmuş Distopyalar	82
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	95

KISALTMALAR

vb : ve Benzeri

TÜBA : Türkiye Bilimler Akademisi

Covid-19 : Şiddetli Akut Solunum Sendromu Koronavirüsü 2 SARS-CoV-2

Yy : Yüzyıl

TDK : Türk Dil Kurumu

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Toskana'da 14. Yüzyılın sonlarında yapılan Kara Ölüm temalı minyatür. Archivo di Stato, Lucca.....	11
Resim 2: Pieter Bruegel, Ölümün Zaferi, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 1562, Prado Müzesi, Madrid.....	13
Resim 3: Pieter Bruegel, ‘Ölümün Zaferi Detay’, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 1562, Prado Müzesi, Madrid.	14
Resim 4: Nicolas Poussin, Aşdod Vebası, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 148x198cm, 1628-1630, Louvre Museum.	16
Resim 5: Arnold Böcklin, Veba, Tempera Tarzında Tahta Üzerine, 1898, Kunstmuseum Basel.	19
Resim 6: Bernard Von Orley, Cüzzamlılar, 1530.	23
Resim 7: Giovanni Battista Crespi, Tela de Giovani Crespi, 1630, Francis Cüzzamlı Hastayı Tedavi Ediyor.....	24
Resim 8: Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Gerard de Lairesse’nin Portresi, Tuval Üzerine Yağlıboya, 1665-1667, Mertopolitan Sanat Müzesi.....	27
Resim 9: Koleraya yakalanmış Venedikli Kadın, Wellcome Kütüphanesi, Londra İkonografik Koleksiyonları,.....	29
Resim 10: Kolera konulu bir çalışma, sanatçısı bilinmemektedir	31
Resim 11: Namık İsmail, Tifüs, Tuval Üzerine Yağlıboya, 170x190cm, 1917, Ankara RHM İbrahim Çallı Salonu.....	32
Resim 12: Edvard Munch, İspanyol Gribi ile Otoportre Tuval Üzerine Yağlıboya, 59x51cm, Ulusal Galerî, 1919	35
Resim 13: Edvard Munch İspanyol Gribinden Sonra Otoportre, 1919	36
Resim 14: John Singer Sargent, Hastane Çadırının İçi, Kâğıt Üzerine Suluboya, 38,5x51,9cm, İmparatorluk Savaş Müzesi, Londra, 1918.....	37
Resim 15: Pablo Picasso, Guernica, Tuval Üzerine Yağlıboya, 349x776cm, Reina Sofai Müzesi, 1937	39
Resim 16: Gustave Courbet, Ornes’ta Cenaze, Yağlıboya, 315×660cm, 1849-1850	41

Resim 17: Egon Leo Adolf Ludwig Schiele, Egon Ve Edith Schiele, Müstakbel Çocukları İle, 1918.	42
Resim 18: Felix Gonzalez-Torres, “İsimsiz” (Para Un Hombre En Üniforma), 1991.	45
Resim 19: Felix Gonzalez-Torres, “İsimsiz” (Mükemmel Âşıklar), 1987–90.	45
Resim 20: Derek Jarman, Biyografi Mavi / Blue, 1993	46
Resim 21: Derek Jarman hakkında bir belgesele de imza atan İngiliz sanatçı Isaac Julien’in Derek Jarman: Brutal Beauty adlı sergisinden bir enstalasyon.....	47
Resim 22: Marvin Madariaga, Essential, New York’ta Bir Hastane, 2020.....	55
Resim 23: Banksy, Southampton General’in C Katı, Birleşik Krallık, 2020.....	57
Resim 24: Luke Jerram, Covid-19, Cam Heykel, 23cm Çap, 2020	58
Resim 25: Ai Weiwei, MASK, Serigrafi, 2020, Berlin Sanatçı Stüdyosu.	59
Resim 26: TV Boy “Salvatore Benintende”, Mobile World Virüs, Barcelona, 2020	67
Resim 27: Banksy, Kendini tecrit ederken Banksy’nin banyosundaki duvar resimleri(detay). 2020.....	68
Resim 28: Banksy, Kendini tecrit ederken Banksy’nin banyosundaki duvar resimleri. 2020.	69
Resim 29: Sanatçısı Belli Olmayan Koronavirüs Duvar Resmi, Fotoğraf: Rajanish Kakade, Hindistan, Mumbai, 2022.....	70
Resim 30: Lapo Fatai, Pandemi, Duvar Resmi, Auxological San Luca Hastanesinin Yanındaki Alan, İtalya, Milano, 2020.....	71
Resim 31: Sara Ditchman, Pandemi, Heykel, 2020. Wisconsin-Platteville Üniversitesi	71
Resim 32: Caner Kemahlıoğlu, Covid-19, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021	76
Resim 33: Caner Kemahlıoğlu, Maske, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021	77
Resim 34: Caner Kemahlıoğlu, Distopya Müsilaj, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 100x72cm, 2021	79

Resim 35: Caner Kemahlioğlu, Metafor, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021	80
Resim 36: Caner Kemahlioğlu, Metafor II, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021	80
Resim 37: Caner Kemahlioğlu, Metafor III, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021	81
Resim 38: Caner Kemahlioğlu, Metafor IV, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021	81
Resim 39: Caner Kemahlioğlu, 1545, Desen/Karakalem, 30x43cm, 2023.....	83
Resim 40: Caner Kemahlioğlu, 1545, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 110x78cm, 2023	84

ÖZET

İnsanlık var olduğu günden bu yana salgın hastalıklarla mücadele içinde olmuş ve hayatta kalma savaşı vermiştir. Bu bağlamda ise salgın, bulaş, karantina ve hastalık kavramları insanoğlunun hayatının önemli ama bir o kadar da kaygı ve endişeye neden olan önemli bir sorunu olmuştur. Dramatik ölüm oranları ile sadece geçmişte değil yakın geçmişte de hayatımızı etkileyen salgın türleri bulunmaktadır. Sanatçılara esin kaynağı olan din, siyaset, ekonomi, toplumsal hareketler, doğal afetler gibi küresel tehlike teşkil eden salgın hastalıklar da yaşanan çağın eleştirel nabzını tutan sanatçıları etkilemiş, sanatlarında yer almıştır. Toplumu sarsan duygusal çalkantılar karşısında da kayıtsız kalamayan sanatçılar yaşanan dönem şartlarını değerlendiren, eleştiren, farkındalık yaratan sanat eserleriyle varlıklarını hissedilir kılmaya çalışmışlardır.

Görsel sanatlardaki temsili daha etkin rol oynayan eserlerle salgın hastalıklar tüm zamanlarda toplumlarda ruhsal, fiziksel bir yıkım olmuş, resim sanatındaki ilk örnekleri 14. yüzyılda, en etkileyici örnekleri ise günümüzde ortaya çıkmıştır. Sonrasındaki süreçte de salgın hastalık kavramı sanatın çeşitli alanlarında hemen hemen her dönemde türü, etkinliği, yol açtığı fiziki, ruhsal, bireysel ve toplumsal yıkımlara, travmalara bağlı olarak yer almaya devam etmiştir. İnsanlığın günümüze dek yaşamış olduğu en geniş çaplı uluslararası salgın hastalıklardan biri olarak kabul gören Covid-19 (Koronavirüs) pandemisinin resim sanatına yansımaları da bu doğrultuda güncel ve dikkate değerdir. Bu güncel problem sanat piyasasında; galerilerin, müzelerin hizmet verememesi, ekonomik sıkıntılar ve buna bağlı olarak dijital içeriklerin sayısındaki artışlar ve elbette salgın konulu eserler yakın zamanın en dikkat çekici değişimlerinden olmuştur.

Tezin sonucunda üretilen sanatsal işlerin konu bütünlüğüne uygun olgularda yansıtılmasına dikkat edilmiştir. Salgınları, felaketleri, endişeyi ve bunların distopik bir üslupla “distopya” kavramı altında seriler halinde çalışılmıştır. Tez çalışmamızda tarihsel süreçte salgın hastalık kavramının resim sanatına yansımaları, Covid-19 (Koronavirüs) pandemisi özelinde günümüz şartları, sanatçıları ve kendi eserlerim bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Sanat, Endişe, Ölüm, Distopya

ABSTRACT

Humanity has been struggling with epidemics and fighting for survival since the beginning of time. In this context, the concepts of epidemic, contagion, quarantine, and disease have become a significant problem in human life, which is important but also causes anxiety and fear. There are epidemic types that have affected our lives not only in the past but also in the recent past, with dramatic death rates. Religion, politics, economy, social movements, and natural disasters that inspire artists, as well as epidemics that pose a global threat; It influenced the artists who took the critical pulse of the today's era and took part in their art. Artists who could not remain indifferent in the face of the emotional turmoil that shook society tried to make their presence felt with works of art that evaluated the conditions of the period, criticized them and raised awareness.

Epidemic diseases have been a spiritual and physical devastation in societies at all times, with works of art that play a more active role in representation in the visual arts. The first examples of painting appeared in the 14th century, and the most impressive examples emerged today. In the following period, the concept of epidemic disease continued to take place in various fields of art in almost every period, depending on its type, effectiveness, physical, mental, individual, and social destructions, and traumas. The reflections of the Covid-19 (Coronavirus) pandemic, which is accepted as one of the most widespread international epidemics that humanity has ever experienced, on the art of painting are also current and noteworthy in this regard. This current problem is in the art market; The inability of galleries and museums to provide services, economic difficulties, and the resulting increase in the number of digital contents and, certainly, epidemic-themed works have been among the most striking changes of in these days.

Attention was paid to reflect the artistic works produced as a result of the thesis in cases suitable for the integrity of the subject. Epidemics, disasters, anxiety, and these have been studied in a dystopian style under the concept of "dystopia" in series. In our thesis, the reflections of the concept of epidemic disease on the art of painting in the historical process will be evaluated in the context of today's conditions, artists, and my own works, specifically the Covid-19 (Coronavirus) pandemic.

Key Words: Epidemic, Art, Anxiety, Death, Dystopia

GİRİŞ

Endişe kavramını kavramsallaştıran filozof, Søren Kierkegaard olmuştur. Kierkegaard’la beraber bu kavram sadece felsefede değil tıp, psikoloji, sosyoloji ve sanat gibi alanlarda da yer edinmiştir. Kavramın alt yapısının da aslında psikoloji ve felsefe bağlamında oluşum içerisine girdiği söylenebilir. Endişe kavramı ile ilgili Murat Kara *Kierkegaard Felsefesiyle Birlikte Ortaya Çıkan Bir Kavram Karmaşası: Endişe mi, Kaygı mı, Anksiyete mi, Korku mu?* başlıklı yazısında bazı tespitlerde bulunmuştur. Endişe, kaygı, anksiyete ve korku kavramları üzerine “Eski bazı kaynaklarda korku kelimesiyle karşılık bulan bu kavram, psikoloji ve tıpta daha çok kaygı ve anksiyete, sosyoloji ve tarihte kaygı ve endişe, edebiyat ve felsefede ise daha çok kaygı kelimesiyle açıklanmıştır (Kara 2020: 279). Türk Dil Kurumu’na göre de endişe kavramı “bir durum karşısında üzülmek ve tasalanmak anlamı taşımasının yanı sıra endişenin birçok eş anlamlı kelimesi bulunmaktadır. Kaygı, tasa, korku, kuşku, üzüntü bu kelimelerden bazılarıdır” (tdk.gov.tr). Sanatsal açısından endişe kavramına daha farklı bakılmıştır.

Kaygı, “Kişinin yaşadığı o anda ve gelecekte nasıl gerçekleşeceği belli olmayan; belki de gerçekleşmesi hiç muhtemel olmayan öznel bir durumla ilgili endişe ve tedirginlik duyma hali olarak tanımlanabilir. Nedeni belli olmayan, ortada hiçbir somut tehlike olmamasına karşın kişinin yaşadığı huzursuzluk, tedirginlik hali ise kaygı (anksiyete) olarak adlandırılmaktadır” (Şahin 2019: 117, 118). Kaygısal yaklaşımda, geçmişten günümüze sanat, edebiyat, psikoloji ve daha birçok alanda sorgulanmış bir kavram olmuştur. Örneğin, Heidegger’e göre kaygı, insanın karşı karşıya bulunduğu hiçlik kavramını idrak etmesinden ve yaptığı seçimlerin doğruluğu adına başvurabileceği nihai bir referans noktasından yoksun bulunmasından doğan bunalıttır. İnsan sürekli karar vermesi gereken olaylarla karşılaşmaktadır ve bu kararları verirken bir dayanak noktası yoksa kaygı kaçınılmazdır. Yakın zamanda yaşanan pandeminin etkisiyle birlikte kaygı ve endişe seviyesinin artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kontrolsüzlük insanları psikolojik bozukluğa hızla itmiştir (Reyhanlıoğlu; Yeşildal 2020: 130, 131).

EndiŖe kavramında insanların psikolojilerine etki eden birçok sebepten ötürü bu ve bunun türevleri kavramların hissedilir hatta görülür olmasına sıklıkla rastlanılır. İnsanlarda endiŖeye eŖlik eden belirtilerin detaylarında ise tıbbi ve psikolojik olarak görülen olgularda hızlı kalp atımı, titreme, boğulma hissi, bayılma, kas ağrıları, kontrolü kaybetme ve ölüm korkusu gibi belirtiler gözlemlenebilir. Bu belirtilerde kiŖiden kiŖiye deėiŖen benzerliklerde farklılıklarda görülmektedir. EndiŖe ve kaygı kavramlarının benzer özellikler taŖıdığı kadar farklılıkları da olmuŖtur. Kaygı ise “uzun süren, karmaŖık bir duygusal durumdur. KiŖinin gelecekte kendisini üzecek, önceden tahmin edilemeyecek ve yaŖamsal çıkarlarına kontrol edilemeyecek bir tehdit içerebilecek durum, olay veya koŖulları öngörüldüğünde ortaya çıkar.” (Azizlerli 2022: 28) Bütün kaygı bozukluklarının altında dŖnsel anlamda yoğun bir tehlike algısı ve bir yandan da bu tehlikeyle baŖ edebilme anlamında kendine güvensizlik ve kendini güçsüz görme yatar. Sağlık kaygısında ise tehdit bireyde ciddi ve ölümcül bir hastalık olması durumudur (Sayar; Türkçapar 2020:21, 22). Hastalık kaygısında ise zamana yayılmış ve sresinin ne zaman biteceği belli olamayan bir ilerleme (rneėin; kanser, domuz gribi, Covid-19) söz konusudur. Fakat birbirlerine yakın kavramlar olduğu için tanımlamalarda bulunmak güçtür. Sabri Burhanoėlu’nun bu kavramın analizindeki yorumu, kaygı kavramına bireyi huzursuz eden etkeni belirsiz bir uyaran olmuŖtur. EndiŖe ise sonucu belli olmayan ancak olumsuz sonuçlanacağına inanılan gelecek olaylar hakkındaki duyum olarak tanımlamıŖtır (Burhanoėlu 2019). Kaygı ve endiŖe kavramları zerine Alman filozoflar Kierkegaard ve Heidegger kafa yormuŖlardır. Küresel çapta salgınlar, doğal afetler, ekonomik krizler buna örnektir. Günümüz insanı Covid-19 (Ŗiddetli akut solunum sendromu koronavirüsü 2 SARS-CoV-2) sonrası dönem, doğal afetler gibi olumsuz koŖullar sebebiyle kaygısal zorluklar yaŖamaktadır. Özellikle yaŖanılan travmatik olayın bireyin ve toplumun yaŖamındaki etkileri dikkat çekmektedir. Sanatçının esin kaynağı olan salgın hastalıkları alıŖan; Hans Holbein, Pieter Bruegel, Arnold Böcklin, Alfred Jonathon, Edward Munch ve Banksy gibi ressamlar baŖlıca isimler arasındadır. Rönesans döneminden günümüze pek çok salgın hastalık görülmesine karŖın, bu hastalıkların her biri ile ilgili yeteri kadar sanatsal veri bulunmamaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre *salgın* tıpta: “bir hastalığın yaygınlaŖma ve birçok kimseye birden bulaŖması; epidemi” anlamı barındırmaktadır (tdk.gov.tr).

Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları isimli akademik bir araştırmada Ayşe Tekin, *epidemi* kavramından “Bir coğrafyada meydana gelen ve nüfusun yüksek bir oranını etkileyen salgın hastalıktır” (Tekin 2021: 332). Tarihi süreçte Veba, Cüzzam, İspanyol Gribi, Tifo ve günümüzde devam eden AİDS/HIV¹ ve Covid-19 gibi hastalıklar pandemi olarak adlandırılmaktadır. Pandemi kelimesi Eski Yunanca’da *tüm* anlamına gelen “pan” kelimesiyle, *insan* anlamına gelen “demos” kelimesinin bir araya gelmesi sonucu oluşmuştur. Kentlerin kalabalıklaşması sonucu insan nüfusunun hızlı bir artış göstermesi doğal kaynakların kirletilmesi ve hızlıca tüketilmesi salgın hastalıkların hızlı bir şekilde yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Mikropların ve virüslerin odak noktası insanlar olmuş bu durum da bulaşıcı hastalıkların hızını giderek artırmıştır. “1970’lerde bulunan aşı ve antibiyotikler ile birlikte, birçok bilim insanı, hastalıklar devrinin kapandığı yanılgısına kapılsa da zaman içerisinde hastalıklar yapısal değişiklikler göstererek yeniden dönmüştür. Sadece 1970’lerden bugünlere, %70’i hayvansal kökenli olmak üzere, bin beş yüzden fazla yeni hastalığa sebebiyet veren patojenler ortaya çıkmıştır” (Budak; Korkmaz 2020: 63).

Salgın hastalıklar yüzyıllardan beri tüm toplumları pek çok alanda derinden etkilemiştir. Sosyal, ekonomik, psikolojik anlamda derin sarsıntılar yaratan salgın hastalıklar doğal ilişkilerimizin akıcı şekilde devam etmesine engel olmuştur. Covid-19 salgın hastalığı ile ilgili; “31 Aralık 2019 tarihinde Çin’de Hubei eyaletine bağlı 11 milyon nüfuslu Wuhan şehrinden bildirilen bir olgunun bugüne kadar hiç görülmemiş yeni bir Coronavirüs ile enfekte olduğu saptanmıştır. Covid-19 ilk olarak Aralık 2019’da Çin’in Wuhan şehrindeki deniz ürünleri pazarında bulunan insanlarda görülmüştür” raporda bu verilere saptanmıştır (Doğrul; Korkut, Özer, Şeker, Tosun 2020: 26). Yakın teması engelleyen bu hastalıkları iş yaşamı, arkadaşlık ilişkileri, sosyal çevre hatta ev yaşamını dahi etkilemiştir. Virüsün radarına özellikle yaşlı kesim ve kronik hastalar maruz kalıp ölüm oranı bu kitlelerde artış göstermiştir. Kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına alan virüs son yüzyılın en yıkıcı hastalıkları arasında yazılmıştır.

¹ ilk kez 1980’lerin başında Orta ve Güney Afrika’da gündeme gelen ve giderek ülkötücü boyutlara ulaşan, etkeni HIV (*İngilizce: Human Immunodeficiency Virus / Türkçe: İnsan bağışıklık yetmezliği virüsü*) olan bir enfeksiyon hastalığıdır.

“Geçen yüzyılda (1918-1920) görülen İspanyol Gribi (Spanish Flu) yaklaşık yarım milyar insanı enfekte etmiş ve 17-50 milyon insan bu salgın sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Bu salgınlarda yaşamını yitiren insan sayısı, I. Dünya Savaşı’nda hayatını kaybeden insan sayısından fazla olduğu halde Paris Barış Konferansı gibi önemli antlaşmaların hiçbirinde bu durumun bahse konu olmadığına değinmek önemlidir. Nihayetinde Covid-19, İspanyol Gribi sonrası dünyanın yüzleştiği bu kapsam ve büyüklükteki ilk bulaşıcı hastalık salgınıdır” (Doğrul; Korkut, Özer, Şeker, Tosun 2020: 23).

Sanatçının derinden etkilendiği olaylar arasında en trajik olanlarından biri salgın hastalık ve hastalıklar sonucunda gerçekleşen ölüm olmuştur. Sanatta salgının konu olduğu birçok eser bugün korona virüs salgını sayesinde tekrar popüler hale gelmiştir. Tarihe dönüp hastalıklara yeniden bakıldığında onların getirmiş olduğu endişelere ve kaygılara sanatsal eserlerde yer verilmiştir. Bu konularda ölümü çağrıştıran ve hissettiren sanat eserlerine distopik çözümlemeler yapılması mümkündür. Sanatçılar eserlerini oluştururken sezgilerin ve hayal güçlerini kullanırlar. Bu nedenle sanatçılar felaketleri, salgın hastalıkları daha derinden hissederek bunlar ile ilgili sanatsal yaratımlar gerçekleştirirler.

Distopya yunanca bir sözcük olarak, “kötü, hastalıklı” anlamındaki “-dys, -dis” ön takısı ile yer anlamındaki “topos” kelimesinin birleşiminden türemiştir. Distopya kavramının tanımında ve anlamsal içeriğindeki ortak temel düşünce, kötü, olumsuz bir yer ve durum olarak açıklamanın yanı sıra ideal olana, arzu edilene ulaşmak için çıkılan yolda karşılaşılabilecek olumsuz, tehlikeli, korkulu ve beklenmedik durumları da ifade etmektedir. Günümüzde ise distopya kavramı şimdiki zamanın eğilimlerinin gelecekte ki olumsuz sonuçlarına odaklanmaktadır” (Albayrak 2019: 17). Distopya kavramının tarihsel süreci hangi dönemin eserlerini konu alıyorsa o minvalde dönemin türlü sorunlarını, olaylarını, yaşayışlarını inceleyerek yanlış bulduğu yerleri irdeleyen bir yapı olarak ilerlemiştir. Distopyanın temelini insanların kafasında oluşturduğu kötü senaryoları karamsar bir biçimde tablolara aktarma inancı oluşturur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Amaç

“Endişe Çağı Sanatında Salgın Anlatıları” isimli araştırmanın temel amacı, sanata yansıtılan farklı tarihsel süreçlerde tekrarlanan salgın konusunun yarattığı endişe ve kaygı gibi duyguların dışavurumunun sonuçlarını ortaya koymak ve tanımlamak şeklinde açıklanabilir. Bu duyguların birçok sanatçı tarafından kendi dönemlerindeki hastalıkları farklı tekniklerde ele alışları aktarılmaya çalışılmıştır. Günümüz endişesi olan Covid-19 ve sonrası ve sonrası sürecin sanata, sanatçıya ve sanat piyasasına ne gibi etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

1.2. Sınırlılık

Geçmişten günümüze pek çok salgın hastalık görülmesine karşın bu hastalıkların her biri ile ilgili yeteri kadar sanat içerikli ver bulunmaktadır. O nedenle bilhassa sanatta kendine geniş bir yer bulan salgın hastalıklara çalışmamızda yer verilmiştir. Özellikle günümüz sanatını Covid-19 pandemisi çerçevesinde zorlayıcı zamanlarda ortaya koyulan sanat yapıtlarının seçilmesiyle sınırlılığı belirlenmiştir.

1.3. Yöntem

Hazırlanan tez araştırmasında ilk olarak konu bütünlüğü açısından literatür taramasına başvurulmuştur. Salgın hastalıklar ile ilgili alana uygun yazım bağlamında sanat ve salgın kitaplarına, dergilerine, akademik makaleler ve internet kaynaklarında yapılan araştırmalardan kaynak edinilmiştir. Bunların yanında sanat tarihinde salgın hastalıkların konu bütünlüğüyle yansıtılan eser görsellerinden günümüze ulaşabilen eserleri metin içerisine yerleştirerek teorik bilgilerle desteklenmiştir. Aynı zamanda konuya dair içeriklerle katalog araştırmaları, güncel sergilerdeki eserlerin görselleri de incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SALGIN HASTALIKLARIN SANATA YANSIMASI

2.1. Salgın Hastalıklar

Tarih boyunca medeniyetleri sağlık sorunları, sanatsal ve diğer faktörler açısından etkisi altına alan, toplumların psikolojisini bozan, kitlesel yıkımlara sebep olan salgınlar önemli ölçüde sanatı da etkilemiştir. Salgın hastalık kavramı Orta Çağ da özellikle edebiyat alanında en popüler Giovanni Boccaccio ‘nın Decameron ² adlı eserinde yer almış ve sanatın tüm alanlarında yer edinmiş bir tema olmuştur. Sayısız birçok salgın tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar gelmiştir. Bu durumun sanatsal ilk örnekleri çok eski dönemlerde başlamıştır. Çağlar öncesi dönemlerde toplumlar yaşadıkları hastalıkları ifade edebilmek için bu sorunları birtakım resimler aracılığıyla anlatmışlardır. Salgınlar insanlar üzerinde ciddi bir kaygı bozukluğu oluşturmuştur. Bu salgın hastalıklar sonucunda gelişen toplu ölümlerin artmasının sebeplerinden biri de tarım ve ticaret sektörlerinin işleyişleri olmuştur. Nedeni ise farklı bölgelerde yaşayan hayvanların tarım ve ticaret yoluyla insanlara geçen virüslerden ortaya çıkması sonucu oluşmuştur. Doğanın ve ormanların yok oluşunda yaşanan iklimsel faktörlerin, doğa da bulunan çeşitli hayvanların şehirleşme ve kentleşmenin görüldüğü bölgelere akın etmesi sonucunda birçok salgın hastalığın başlangıcının görüldüğü düşünülmüştür. Birçok salgının genetiğine bakıldığında hayvanlardan insanlara geçmesiyle ve kirli ortamlarında bunu hızlandırmasından kaynakladığı tespit edilmiştir. Sanata yansıyan ilk örnekleri ise veba salgınında oldukça örnekleri ile karşılaşmıştır.

Tarihin her döneminde yaşanılmış endişe çağları aslında meteorolojik ve ekolojik olgular neticesinde kayıtlara geçmiş felaket senaryoları halini almıştır. Nerdeyse insanlığın varoluşundan beri süregelen salgın problemi ile insanlık her daim savaşmak zorunda kalmıştır. Sanatçılar da bu savaş arasında ve endişe içerisinde salgın

² Decameron: Decameron, Giovanni Boccaccio tarafından 1348’te yazılmıştır. Avrupa’da büyük bir veba salgını olur. Salgın boyunca tanık olduğu olaylardan etkilenen Boccaccio, 1348’de başlayıp, 1351’de bitirdiği Decameron’da salgın günlerinin Floransa’sını ele alır. 10 gün boyunca anlatılan 100 öyküden oluşur.

konulu sanatsal üretimlerini bırakmışlardır. Sanatsal bakış açısıyla insanlık tarihi yazıldığından itibaren; dini, coğrafi, siyasi, sosyal ekonomik ve sanatsal unsurlar göz önüne alınarak, jeolojik ve ekolojik konumu etkileyen hem meteorolojik felaketler hem de salgın(bulaşıcı) hastalıklar eskiden beri çok dikkate alınmamıştır. Sanat duygu kavramının her dönemde farklı olaylar çerçevesinde gelişen depresif, kaygısal ve melankolik ruh hallerinin, sanatın kendini ortaya çıkardığı Paleolitik ³ çağlardan günümüze kadarki evriminin toplumda ve sanatçılardaki dışavurumu gözlemlenmiştir. En eski dönemlerden beri süregelen bir salgın problemi ile insanlık karşı karşıya kalmıştır. İnsanlığın bir kesimi ise sanata ihtiyaç duyarak, o dönemlerde imkânsızlıkların ve yetersizliklerin sonucunda ölümle burun buruna kalmış ve bazı yaşanılmış olayları geleceğe kaynaklık etmesi adına görsel senaryolar bırakmışlardır. Senaryoların kurguları ise distopik ve psikolojik olup, toplumların bu olaylar karşısındaki fonksiyonlarına etki etmiştir. Salgınların birçoğu hayvanlardan insanlara bulaş yoluyla geçmiştir. Örneğin, eski dönemlerden kalan mağara duvar resimlerine bakıldığında kabartmalarda ve motiflerde kullanılan hayvanlar o dönemin hastalığının mesajı olarak düşünülebilir. Günümüze ulaşmış tarihi yapılar son derece zengin ve kültürel miras niteliğindedir. Bu bulguların ve yapıların sanatla bütünleşmesi ve sanat kavramında salgınların varlığının günümüze dek kalması sanatçılara ve yorumculara bağlıdır. Sanatçıların her biri ayrı bir psikolojiye ve algıya sahiptir. Bu durum ise sanatçının eserine yansımış olup, salgınlar tarihinin konu olduğu eserlerde psikolojik etkileri göze çarpar bir biçimde yorumlanabilir. Bazı kurgular, metaforlar, nesneler ve mitler sanatta metafizik odaklı yansıtılmış gerçek hayatın bile ötesinde bir dünya algısı çizmiştir. Bu ütopyik yorumlamalar, sanatta salgın konusunu günümüz yorumlama ve analizleriyle distopik çözümleme yoluna götürmüştür. Sanat eserlerinde gözlemlenen distopik etkiler dediğimiz olgular aslında metafizik ve mistik unsurlar olarak nitelendirilebilir. Sanatın çok yönlülüğü doğrultusunda sanatçının mistik yönü insan psikolojisini etkilemiştir. Salgın kavramı da bulunduğu döneminin sanatçıları ve eserlerinde metafizik, mistik, psikolojik ve bilinçaltındaki bunalımların dışavurumu bir şekilde rahatlama fonksiyonu olarak söylenebilir. Sanatçının iç dünyası da bu olaylar çemberinde bütünleşerek bir dışavurum aracı olarak “sanat” başlığı altında

³ Kaba Taş Devri, Yontma Taş Devri veya bilimsel adıyla Paleolitik Çağ olarak tanımlanan *Eski Taş Çağı* günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce başlamış ve 12.000 yıl önce son bulmuştur.

duygular aralığıyla betimlendiği gözlemlenmiştir. “Sanat duyguları yönlendirir. İnsan duygusal bir varlıktır ve duygusallıktan etkilenir. Duygusal ortamlar, duygusal resimler veya duygusal müzikler insan psikolojisini etkiler. Belki de psikoloji ile en çok ilgili kavramlardan biri duygudur denebilir. Psikoloji duyguyu etkilediği gibi duygu da psikolojiyi etkileyebilir” (Ayaydın 2020: 11).

Antik Çağ hekimlerinden Hipokrat ⁴ kendisinden önceki dönemlerde hastalıklar üzerine ve bu hastalıklardan korunma tedbirlerinin aksine akla dayalı gözlemler, fikirler ve araştırmalar ortaya koymuştur. “Hipokrat, bulaşıcı olsun olmasın her türlü hastalığı vücuttaki dört sıvının (hümör) dengesizliğine bağlıyordu (hümoral teori⁵). Bu sıvılar; safra, kara safra, balgam ve kandı. İslam dünyası bunları Ahlat-ı Erbaa⁶ olarak adlandırmıştır. Teoriye göre bahse konu dört sıvının insan vücudunda dengeli olması halinde sağlıklı bir bünyeye sahip olunacak dengesiz olması halinde ise hastalık ortaya çıkacaktır.” (Özer, Korkut, & Şeker 2020: 17). Hipokrat topraktan çıkan kötücül hava gazlarının, insan solunumunu etkilediğini gözlemlemiş ve bu teorinin de çeşitli hastalıklara yol açtığı düşüncesinin ilk savunucularından olduğu görülmüştür. Bu teori Hipokrat’tan sonra da devam etmiş ve çeşitli coğrafyalarda hastalıkların nedeni olduğu düşüncesi süregelmiştir. Belirli bölgeler de görülen bu kötücül ve zararlı toprak gazlarının yanı sıra, bataklık ve zehirli sulardan uzak durulması yine Dünya Savaşları’nda görülen bir hastalık sıtmaya koruyucu ve önleyici bir tedbir olmuştur. Sıtma hastalığını ilk kez Hipokrat çok eski dönemler de Milattan Önce 5. yüzyıl civarlarında tanımladığı gözlemlenmiştir. “Sıtma, hastalık yapan bir grup parazit olan plazmodiumların, dişi anofel sivrisinekleriyle insanlara bulaşmasıyla ortaya çıkan ateşli bir hastalıktır. Hastalığı ilk olarak ortaya çıkaran uygarlık Antik Mısırlılar’dır. Milattan Önce 460-370’li yıllarda Hipokrat, bataklık bölgelerde tekrarlayan ateş ve dalak büyüklüğüyle seyreden bir hastalığı fark etmiştir ve bu hastalığın dört farklı şekilde görülebileceğini duyurmuştur. Eski çağlarda kitleler şeklinde ölümlere yol açan sıtma, günümüzde de halen tehlikeli bir hastalık olmuştur. Tarihte sanatçıya yansıyan örnekler veba türleriyle başlamıştır.

⁴ Tıbbın babası sayılan İlkçağ’ın en ünlü hekimi.

⁵ Humoral Patoloji Teorisi, Antik Yunan ve Roma tıpçıları ve filozoflarınca insan bedenini oluşturan ve hastalıkların ilişkilendirildiği dört bedensel unsura dayalı tıp teorisi.

⁶ Antikçağ ve Ortaçağ’da insanın biyolojik, ahlâkî ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen dört sıvı madde.

2.1.1. Veba “Kara Ölüm” (1347-1351)

Eskiçağlardan günümüze kadar uzanan salgın hastalıklardan biri de veba salgınıdır. Hastalığa neden olan bakteri (*Yersinia Pestis*)⁷ daha çok kemiriciler olan farelerde görülmüştür. Salgın öncesi ve süresince pek çok farenin ölümüne yol açmıştır. Veba İslam dünyasında *taun*, Batı dünyasında ise *plague* gibi isimlerle kullanılmıştır (Kılıç 2021: 39). Hastalıklı farelerde bulunan pirelerden kaynaklı bulaşma hızlı bir etki göstermiştir. Ölümünün arttığı gözle görülmüştür. Fakat bu ölümlerdeki etken unsur pireler yok ise insandan başka bir insana geçmesi pek mümkün olmayıp ölüm oranını artışa geçirmemiştir. 1346 yılından beri Avrupa’da görülen veba salgını 1330’lu yıllarda baş göstermiştir. Gerek ticaret gerek bir yerden bir yere ulaşım ile salgın çeşitli ülkelere yayılmıştır. Örneğin, Kırım’da Cenevizlilerin ticaret ilişkileriyle yayıldığı görülmüştür. 1346-50 yılları arasında dünyada birçok ülkeyi kuşatan bu salgın çoğunlukla ticaret yoluyla bulaşmıştır. Orhan Kılıç’ın *Mikrop, Salgın ve Toplum* kitabında Veba salgını ile ilgili ölüm oranlarını 1348-51 yılları arasında yaşanmış Kara Ölüm, Avrupa nüfusunun %31’ini yani 23.840.000 kişinin hayatına mal olmuştur (Kılıç 2021: 70).

14. yüzyıl resim sanatında salgınların ürpertici yüzünün eserlerde gözlemlenmesi mümkündür. “Toskana’da 14. Yüzyılın sonlarında yapılan bir minyatürde fantastik yaratıklar ve şeytanlar, yeryüzündeki insanlara ok atarak korku salmaktadırlar. Tasvirdeki okları felaket, hastalık ve ölüm taşıyıcıları sembolü olarak, Eski Ahit ve Yunan mitolojisindeki zengin bir ok metaforu birikiminden yararlanır” (Soylu 2022: 526).

⁷ *Yersinia pestis*, *Enterobacteriaceae* ailesine mensup bir Gram negatif bakteri türüdür. Veba hastalığının üç türüne de yol açar.

Resim 1: Toskana'da 14. Yüzyılın sonlarında yapılan Kara Ölüm temalı minyatür. Archivo di Stato, Lucca.

Tarih boyunca salgınlar ve ölümlerin oranlarının artmasındaki nedenlerin arasında ticaretin etkilerinin yanı sıra tarım toplumların gelişmesi olmuştur. Yerleşik sisteme geçişte temiz su bulunamaması durumları hayvanlardan insanlara hastalığın taşınmasında etken faktörlerdendir. Yine tarih öncesi eski dönemlerde salgın hastalıklara din kavramı üzerinden bakıldığı zaman Hristiyanlık inancında farklı bir bakış açısı yer almıştır. Toplumların bazı düşüncelerine göre tanrı tarafından gönderildiği düşünülen bazı hastalıklar olduğu yorumlarına sıkça rastlanmıştır. Dini unsurlar resimlerde hem renklerle hem de manevi olgular olarak kullanımı, o dönemin resim sanatı özelliklerini yansıtmalarıyla beraber verilen mesaj bakımından da önemli rol oynamıştır. Vebanın diğer adlarından kara veba siyah ve koyu renklerin kullanımda hastalığın eserlerde vurgulanmasına yardımcı tonlamalar olarak incelenmiştir. 14. ve 15. yüzyıl resim sanatında siyah rengin kullanımı ressamların kendilerine özgü üslup ve teknik anlayışlarıyla birlikte yansıtılan ölüm, acı, umutsuzluk, karamsarlık, hastalıklar ve de vebayı metaforik biçimlerde ifade etmişlerdir (Başbuğ 2020: 2287).

Sanat üretiminin en verimli bölgesi olan Avrupa medeniyetinde toplumun nüfus oranını düşüğe geçiren ve en ölümcül salgın hastalık olan, kara ölüm olarak da bilinen Veba hastalığıdır. Bu salgın kısa sürede hızla yayılıp, genç yaşlı demeden hemen hemen herkese bulaşmıştır. Veba salgını zengin kesimden çok yoksul halkı etkilemiştir. Bu konuda Ali Güler salgınlar ile ilgili içeriği olan kitabında: “1346-1353

yılları arasında meydana gelen Kara Veba salgınının 75 ila 200 milyon insanı öldürdüğü düşünülüyor. Tam sayıları bilmek mümkün olmasa da özellikle Avrupa nüfusunun bu yıllarda yüzde 30 ila yüzde 60 oranda azaldığı belirtiliyor” demiştir (Güler 2020: 41). İnsanlık tarihinde veba salgını binlerce insanın ölümüne sebep olan aşırı trajik bir olay olsa da birçok sanat eserine ilham olmuştur. Haliyle sanatçılarda bu olaylardan etkilenmişlerdir. Belki de bilmediğimiz pek çok ressam ve onların günümüze ulaşamamış, felaketlerden ve yıkımlardan tahrip olmuş eserleri olduğu düşünülebilir. “Veba kadar yaygın olmasa da frengi salgını, Avrupa başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde görülmüş ve hastalık özellikle bedende yarattığı fiziki bozulmalar nedeniyle insanların hafızalarına kazınmıştır” (Yabalak 2020: 496).

14. ve 15. Yüzyıllarda sanata yansımış olan veba salgını, o dönemlerin sanatçıların *Ölümün Zaferi* isimli çalışmalarında görülmüş, genellikle ölüm ve salgın temaları iskelet figürleri, izdiham içinde acı çeken insanlar, mahşer yeri görüntüsü yansıtılmıştır. Avrupa sanatının ve döneminin en önemli ressamlarından Peter Bruegel’in *Ölümün Zaferi* salgın ve kıyamet temalı Kara Ölümü yansıtan eseri olmuştur. “Bruegel’in 1827’den beri Prado Müzesi’nde olan Ölümün Zaferi pentüründe, iskeletlerden oluşan ölüm orduları dört bir koldan dünyayı istila ediyor; en öndeki suvari gene bir at iskeleti üstünde orağını sallıyor; başka ölüm suvarileri de var uzaklarda, öndeki biri ise kurukafa dolu bir arabayı sürüyor; bir tekne var, yelkenlerini de ölüm şişiriyor; iskeletler asıyorlar, kesiyorlar, boğuyorlar, ırza geçiyorlar, yakıyorlar, soyuyorlar” (Artun 2020).

Resim 2: Pieter Bruegel, Ölümün Zaferi, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 1562, Prado Müzesi, Madrid.

Bu çalışmanın ana hatları tamamen açık bir alanda, kalabalık bir şekilde, ön planda ölü ve kaçmaya çalışan insanlardan oluşmuştur. Arka planında ise dağlık karamsar bir manzara ölümü çağrıştırmakta ve yakın planda olan kaosun eserdeki her alana hâkim olması görülmüştür. Resmin arka solunda yer alan çan imgesi kıyametin habercisini ve dünyanın sonunu ifade etmektedir. Sanatçı soğuk ve sıcak renkleri bir arada kullanıp zıtlık yaratarak izleyiciye salgının çevreye getirdiği kaosu hissettirmiştir. Kullandığı dikey, yatay ve çapraz figürlerin bulunduğu kompozisyon da mekânı geniş ele alıp üç boyutlu perspektif uygulayarak izleyici sanki o an oradaymış hissine kapıldığı düşünülmüştür. Resmin ön planında kullanılan arkası dönük ve öne doğru bakan figürlerin yardım çağrısı istiyormuş gibi ifadeleri görülmektedir.

Resim 3: Pieter Bruegel, ‘*Ölümün Zaferi Detay*’, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 1562, Prado Müzesi, Madrid.

Bruegel’in *Ölümün Zaferi* isimli bu eserinde 1568 yıllarında baş gösteren *Seksen Yıl Savaşları*⁸ süresindeki gergin bir ortamda resmetmiştir. Buna bağlı olarak da eserin kaotik sahnelerindeki detaylarına bakıldığında ölümün ürkütücü ve ürpertici yüzünün yansımış olduğu veba ve savaşların getirmiş olduğu vahşet anını gözler önüne sermiştir. Resimde yer verdiği her olgunun ayrı bir anlamı ve imgeleminin olduğuna ve bunları da sembolik ve metaforik bir biçimde resmetmiştir. Bruegel salgını, felaketi, kıyameti mükemmel bir üslupla işlemiştir. İncelenen bir manzara olsa da mesajı bir kıyım ve kaos olmuştur. Eserde savaş, salgın ve kıyamet gibi birçok felaketi kalabalık bir kompozisyon ile oluşturmuştur. Bu kaos saçan kalabalık iskelet ordusu toplumları kasıp kavurmuştur. Her yeri yakıp, yıkıp, talan etmişler ve bu eserde bulunan bütün insanları acımasızca öldürmektedirler. İşlenen ana tema ölüm olup bunun altında ölümü çağıran ve hissettiren diğer bütün olgular yer almaktadır. Resmin sağ kompozisyonunda insanların, yoğun ve üst üste kaçış anının resmedildiği bir görüntü

⁸ 1568 - 1648 yıllarında, Hollanda ile İspanyol İmparatorluğu arasında yaşanan savaştır.

yer almaktadır. İskeletlerin bu kapı için hazırlamış olduğu düzeneğin insanları içine çeken bir tür ölüm kapanı olduğu da gözlemlenmiştir (Batur Çay 2017: 51).

Tarihteki en ölümcül salgın hastalık olan veba çeşitli dönemlerde etkisini göstermiş ve 18. Yüzyıla kadar sürmüştür. 1630’lu yıllar vebanın toplumları sarstığı farklı bir dönem olup aynı zamanda ilk veba salgının ortaya çıktığı dönemlerdeki benzer olaylarda görülmüştür. Bu olaylar arasında savaşlar, kıtlıklar ve volkanik patlamalar görüldüğü gözlemlenmiştir. Veba durmaksızın yıkıcılığına farklı dönemlerde devam etmiş ve sanatçı aracılığıyla sanatın salgınların devam ettiği dönemlerdeki görsel sunumunu yansıtmıştır. Bu konuya paralel Safiye Başar’ın *Pandemi ve Sanat* isimli makalesinde “Romalı hatip Agostino Mascardi, 1630 tarihli mektubunda yaşanan felaketleri şöyle dile getirir: Kentin terk edilmiş görüntüsü, yüreği olan herkeste derin bir acı hissi uyandırmakta. Savaşın yıkımına ilaveten... açlıktan kırılan, yabancıların saldırısına uğrayan, veba ile kökü kuruyan sakinleri tarafından terk edilen, cesetlerle ve dehşetle dolu soylu kente tanıklık edenler gözyaşlarına boğulmakta” sözlerine yer vermiştir (Başar 2022: 67).

Başar’ın yazısında yer alan sözler ile bağlantılı olarak aynı dönemlerde yaşamış Fransız ressam Nicolas Poussin’in bu sözleri görsel olarak sanatı ile anlamlı bir şekilde aktarmış olduğu düşünülmektedir. Farklı dönemde Vebayı işlemiş Poussin 1594 ve 1665 yılları arasında yaşamış ve toplumsal birçok konunun yanında salgınlara da yer vermiştir. 17. Yüzyıl salgın dönemlerini yansıtan en iyi salgın örneği Poussin’in *Ashdod Vebası* (Resim 4) adlı eseri olmuştur. Poussin’in bu eserinde yansıtılmış olan salgının tanrı tarafından gönderilen bir ceza olarak düşünülmesinin yanı sıra insanların acı bir şekilde veba hastalığına yakalandığını aktarmıştır. Eser ölümü ve korkunç duyguları yansıtan bir görüntü sunmuştur. 14. Yüzyıl’daki Veba’ya oranla eser analizlerinde varılan ürpertici ve anlamlandırması tuhaf kompozisyonların tespitlerinden daha farklı biçimde imgelemelerle yaklaşmıştır. O dönemde salgına yakalanan insanların soğuk renklerle ifade edilmiş ve kompozisyondaki insanların yaşamış olduğu sahneler bir tür kıyamet anlatıları olarak yansıtılmıştır.

Resim 4: Nicolas Poussin, Aşdod Vebası, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 148x198cm, 1628-1630, Louvre Museum.

Poussin'in resminde kalabalık bir kompozisyon işlemiş olmasının dışında acı çeken insanlar ve ölümün soğuk yüzünü hissettiren hastalığın eserde yer alan bölgeyi talan ettiği gözlemlenmektedir. Kent sokaklarını doldurmuş cesetler, yakınlarına dokunmada tereddütte düşen, burunlarını kapatarak, hızlıca cesetlerin ve hastalıklı insanların arasından uzaklaşmaya çalışan kent sakinleri yaşanan salgının ürkütücü ve ölümcül atmosferi destekleyen görsel unsurlardır. Salgından ölenlerin ten renklerindeki değişimler de göze çarpmaktadır. Daha soğuk ve donuk renkler kullanılmıştır. Poussin'e göre bu veba salgını Eski Ahit'teki⁹ hikâye de yer aldığı gibi tanrısal bir tür ceza olarak yorumlanıp veba salgını ile ilişkisinin karşılaştırıldığı bir bağlam kurulduğunu söylemek mümkündür (Başar 2022: 67).

Bu durum sadece veba salgınında değil özellikle Orta çağ toplumlarının şahit olduğu bazı salgın hastalıkların ortaya çıktığı dönemlerde tanrı tarafından gönderilen

⁹ Eski Ahit veya Eski Antlaşma, Kutsal Kitap'ın İbranice kaleme alınmış olan ilk kısmına Hristiyanların verdiği isimdir. Yahudilerin Tanah ve Müslümanların Tevrat ve Zebur olarak kabul ettikleri kitapları içinde barındırır.

bir ceza olarak görme durumuna rastlanmıştır. Bu durum sanata da çok kez yansımıştır. “Sanat tarihinde sanatçıları bilinmemesine karşın yarattığı etki nedeniyle sanatsal üretime konu olan hastalık betimlemeleri arasında eski örneklerden bazıları İncil’de yer alan ve Hz. İsa’nın cüzzamlı insanları iyileştirmesi sahneleridir. Cüzzamlı betimlemeleri Avrupa’da daha sonraki yıllarda birçok sanatçının çalışmasında yer almıştır” (Yabalak 2020: 496). Bu doğrultuda veba dışında başka salgın hastalıklarında o dönemlerde paralel ölüm yıkıcılığı ile ilerlediği de gözlemlenmiştir. 1348’li yıllarda Avrupa’yı etkileyen veba salgınının görülmeye başladığı dönemlerde “12. Yüzyıl’dan beri sürüp gelen cüzzam salgınının etkileri son bulmuş değil. Dolayısıyla veba sanatının öncesinde bir “cüzzam sanatı” var” (Artun 2020). Bu süreçlerden öncede birçok bulaşıcı hastalık tabi ki de vardır. Sanatsal anlamda etkili örnekleri hemen hemen 11 ve 12. Yüzyıl’dan sonra ifade edilmeye başlanmıştır. Veba salgınının birçok ismi vardır. Büyük ölüm, kara veba, kara ölüm ve daha birçok örnekleri ve türleri bulunmaktadır. Bu isimlerden dolayı da sanatın karanlık yüzü gibi imgelemeleri sanatçıların eserlerinde gözlemlenmiştir.

Dünya da genel anlamda bütün bölgeleri farklı zaman aralıklarında etkilemiş veba salgını türlerinin bazılarının ölüm vurgunu diğer türevlerine göre daha düşüktür. Veba salgını Osmanlı Devleti’ni de etkilemiş ve savaş süreçlerinde zorluklar yaşatmıştır. Bu tür Anadolu’da da toplumları ve devletleri derinden etkileyen bir konu olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Anadolu’da özellikle veba salgını devletin ticaretini, günlük hayatını, kültürünü ve coğrafi yapısını oldukça etkilemiştir. Sokağa çıkma yasakları olmuş, seferlere ara vermek zorunda kalmıştır. Çiçek hastalığı da tüm dünyayı ve topraklarımızı ciddi anlamda etkilemiş, ölümlere sebebiyet vermiş bir diğer salgındır. Osmanlı Devleti tüm bu salgınlara karşı ciddi önlemler almayı başaramamıştır. Tıp ve eczacılık alanında ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu durumda da Türk dünyasının sağlıkla ilgili çalışmalarını konu alan çok ciddi eserler, araştırmalar bulunmaktadır. Avrupa’da 16. ve 17. yüzyıla kadar birçok salgından bahsedildiği gibi bunların dışın bu hastalıklara farklı anlamlar yüklenmiştir. Belki de ölümden korkan toplumların korunma ritüelleri veya da yöntem olarak bile değerlendirilebilir. “Paris, 17. yüzyılda çağdaş yazarlarının ifadesiyle “Lağım Çukurlarının Anfityatrosu”ydu. Pomander adlı doğu kökenli bir koku verici 16. yüzyılda soylu hanımlar arasında çok modaydı. Genellikle altından yapılmış portakal görünümündeki bir kabın içerisinde

altı çeşit koku maddesi bulunuyordu. Bu kaptaki kokuların kendilerini salgınlardan koruyacaklarına inanıyorlardı. Pomander takan birçok kişinin vebadan ölmesi bu yerleşmiş alışkanlığın terk edilmesini engelleyememiştir. Bu alışkanlık bir tedavi usulünden çok, kötü sokak kokularını engelleyici bir majik ¹⁰ tedbir olarak da nitelendirilebilir” (Kılıç 2021: 222).

Anadolu konumu sebebiyle geçiş noktası olduğu için hem Asya hem Avrupa kökenli birçok salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hastalıklar tüccarlar, ordular sebebiyle hızlı bir yayılım göstermiştir. Bu sebeple Anadolu toprakları büyük can ve mal kaybına uğramıştır. Başka bir dönemde tekrar nüfus eden veba 1827 doğumlu İsveçli ressam Arnold Böcklin’in eserlerine de yansımıştır. Bu vebanın yıkıcılığının üçüncü ve son olarak en büyük kayıplara sebebiyet verdiği türü olmuştur. Veba ressamların bakış açısıyla rahatsız edici ve huzursuzluk verici bir görüntü de betimlenmiştir. Ölümün habercisi veba bu eserde metafora uğramış insan bedeni şeklinde ve yarasayı andıran yaratık formunda salgının kol gezdiği yerleşkede havada insanları katleder bir biçimde yorumlanmıştır (Resim 5).

¹⁰ büyü,

Resim 5: Arnold Böcklin, Veba, Tempera Tarzında Tahta Üzerine, 1898, Kunstmuseum Basel.

Veba salgınının betimlendiği bu çalışma, Arnold Böcklin tarafından dönemini yansıtan bir eser olmuştur. 1898 yılında yapılmış bu eserde, kompozisyonun geneline hâkim olan bir figür bulunmaktadır. Bu figür ejderha ve yarasayı andırmaktadır. Bundan dolayı da dönemin hem ölümcül hem de karanlık bir yanını yansıtmaktadır. Figürün bedeni, elleri ve yüzü iskeletimsi şekilde betimlenmiştir. Böcklin'in bu figürü büyük bir biçimde işlemesi, dönemin yıkıcı hastalığı vebanın ne kadar ölümcül olduğunu göstermektedir. Zamanla vebaya farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır.

2.1.2. Kötülüğün ve Çirkinliğin Temsili: Cüzzam (Lepra) Hastalığı

Tarih öncesi süreç içerisinde bir diğer salgın hastalık cüzzamın uzun bir geçmişinin olduğunu söylemek mümkündür. Bazı kaynaklara göre Eski Mezopotamya'ya kadar görüldüğüne ve çivi yazı kalıntılarında cüzzamdan bahsedildiği gözlemlenmiştir. Daha sonra Orta çağ Avrupa'sının en korkulan bir

hastalığı olduğu ve Tanrı'nın bir laneti olduğu tespitlerine varıldığı görülmüştür. Osmanlı'da ise hastalığın kuruluş dönemine denk gelindiği görülmüştür. Bu hastalıktan korunmak ve kurtulmak adına alınan önlemler arasında cüzzamhaneler ve miskin teknelerin kurulduğuna ve o dönemlerde bile sağlık çalışanlarının yardımlarının görüldüğünü söylemek böylelikle mümkün olmuştur. 14. Yüzyıl'dan öncesi o zamanların toplumlarında salgınların bıraktığı karanlık diğer birçok hastalığa da yansımıştır. Cüzzam salgını ise *çirkinlik sanatı* olarak iğreti ve itici yara izleri, çürümeler ve daha tiksindirici görüntüler barındıran bir salgın olarak nitelendirilebilir. İnsanların ciltlerinde çıbanlar, yaralar, dökülen ve kuruyan deriler ve özellikle yüzlerde çürümeler görülmüştür. "İbn Sina'nın el-Kanun *fi 't-tıbb* adlı eserinin dördüncü kitabında deri hastalıkları arasında cüzama da yer vermesi, hastalığın İslam tıp literatürüne artık iyice yerleştiğini göstermektedir" (Kılıç 2021: 167). Cüzzam bilinen en eski deri hastalığı olarak kayıtlara geçmiştir. En eski kayıtların Hititler dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bu hastalıkta yine edebiyat ve sanatta kendine yer bulmuştur. Bölgeden bölgeye isimsel olarak farklı şekillerde ifade edilmiştir. Özellikle Haçlı seferleri sırasında hastalık daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. "Cüzzam hastalığının iki türü bulunmaktadır. Bunlardan Lepromatoz¹¹, tamamen vücudu saran en yaygın bulaşıcı cüzzam türüdür. Tüberküloid lepra ise vücuda daha az zarar veren ve bulaşma oranı daha düşük olan türüdür" (Kılıç 2021: 166).

Cüzzam(lepra) leprae¹² adı verilen bakterilerden yayılarak ortaya çıktığı düşünülür. Bu hastalık vebadan sonra en yıkıcı ikinci hastalık olmuştur. İnsan bedeninde birden fazla tedavisi edilemez hasarlara yol açmıştır. Sanat tarihinde sanatçıların en sarsıcı ve çirkinliği en belirgin şekilde aktardığı süreçlerdir. Tarihte biçim bozukluğu ve bedende itici görüntüleri olan insan figürlerinin o dönemlerde psikolojik ve fiziksel birtakım olaylara maruz kalmaları¹³ dışında bir de bu durumlara hastalıklar eklenirse toplumlar çöküşe uğramışlardır.

¹¹ Lepromatöz lepra, hücrel immünitesi düşük olan kişilerde basillerin aşırı üremesi sonucu gelişen klinik altıdır.

¹² Mycobacterium leprae, hareketsiz, sporsuz 1 – 8 mm boyunda ve 0,3 - 0,4 mm eninde, düz veya hafif kıvrık çomakçık şeklinde bir bakteri. Mikroskopik incelemelerde çalı demetleri gibi kümeler şeklinde görülür.

¹³ Ucube gösterileri, sirkler, karnavallar ve sağlıksal genetik bozukluklar dışında salgın hastalıklar sonucunda gelişen çirkinlikler.

İnsanlık tarihinde cüzzam en eski cilt hastalığı olarak bilinmektedir. Mikrobik bir salgın olan bu hastalık görüldüğü günden bu yana her yüzyıl korkulan bir hastalık olmuştur. A. Nilhan Atsü cüzzam hastalığını, “Cüzzam mikrobik olduğu için çağlar boyu son derece korkulan bir hastalıkken artık biliyoruz ki, toplumun birçoğunda bu hastalığa karşı doğal bir direnci söz konusudur. Bulaşma ancak; düşük hijyenli ortamlarda, yoğun nüfuslu yaşayan ailelerin bireyleri arasında görülmektedir. Cüzzamın bulaş yolu, en sık burun mukozası salgısı, damlacık enfeksiyonu ve daha az sıklıkla da sızıntılı deri lezyonlarına temastır.” şeklinde ifade etmiştir (Atsü 2021).

Toplumsal açıdan cüzzam hastalığında sanatçıların üretimleri aksiyolojik kavramı üzerinden incelenirse çirkin olanı bir ifade ve değer olarak değerlendirilebilir.

“Değerler felsefesi olarak karşılık bulan aksiyoloji; Yunancada axia “değer” ve logia “bilim” kelimelerinden türemektedir. Toplumda insanlar, aralarındaki ilişkiler gereği davranış veya kararlarını olumlu ve olumsuz olarak ifade etme isteği sonucunda tatsız, anlamsız, çirkin, sevimli, güzel, iyi, yararlı, kötü gibi birtakım yargılar oluşturmuştur. Aksiyolojinin sanatı konu alan kısmında; güzellik ve çirkinliğin ne olduğu üzerinde durulmakta, sanatın ulaşmak istediği hedeflerin var olup olmadığı irdelemekte ve sanatın kimler için var olduğuna ışık tutulmaya çalışılmaktadır” (Aytekin & Altındağ 2020: 113).

Tarihte o kadar farklı kültürler medeniyetler vardı ki ölüm aslında geçmişte daha ürkütücü ve melankolikti. Çoğu kaynağa göre geçmiş dönem hastalıkları adeta o medeniyetleri kasıp kavurmuştur. Çağrı Mert Bakırcı’nın Patoloji ve Mekanizma isimli araştırmasında yukarıdaki bulgulara yer verilmiştir. Burdan yola çıkarsak Bakırcı “Cüzzam, hastanın sinir sistemine saldıran Mycobacterium leprae veya Mycobacterium lepromatosis gibi bakterilerden kaynaklanan bir enfeksiyon hastalığıdır. Tedavi edilmemesi halinde hastaların derisi, uzuvları ve gözleri ciddi miktarda hasar görür” (Bakırcı 2020). Bu enfeksiyon toplumlarda oldukça kalıcı hasarlar bırakmıştır. Bu salgın türü de yine diğer salgınlar gibi temas yoluyla daha çabuk bulaşmaktadır. Her hasta olmasa bile bazılarında daha ileri boyutlarının yaşanıldığı gözlemlenmiştir. Cüzzam çoğunlukla fakir kesimleri talan etmiştir. Çünkü temiz ve sağlıklı bir toplum koşulları olmaması hastalığa davetiye çıkarmıştır. Dünyamızda eski dönemlerdeki gibi sıklıkla karşılaşılmasa da günümüzde rastlamak mümkündür.

Toplumları ilgilendiren yaşanılmış bu olay örgüleri; felaketler, savaşlar ve tabii ki salgın hastalıklar kişinin kendi ruh hali ve psikolojik yapısı da sanatçıya ilham olmuş ve deneyimlenen her bir olgu “Sanatçının Metaforunu” yaratmaya olanak sağlamıştır. Günümüzde bu olay örgülerine salgın hastalıklar konusu hastalıklara o bağlamlarda ortaya çıkan metaforların analizleri doğrultusunda yeni anlamlar çıkmaktadır. “Anlamla ilgili olan bu kavramın, antropomorfizmle organik bir bağı vardır. İnsanbiçimcilikte olduğu gibi metaforda da bir forma, birden fazla anlam sığdırma gerekliliği bulunur. Kavramsallaştırma sürecinde kol kola çalışan bu iki olgu, yaratıcı işlerin ortaya çıkmasını sağlayacak verimli bir üretim alanı oluşturur” (Dökeroğlu 2021: 221). Orta Çağ’da yaşanan en yıkıcı ve ölümcül veba ve cüzzam salgını Memento Mori’nin kalıcılığını da şekillendirmiştir. Bu iki büyük kitlesel ölümlere yol açan salgının öğretinin ve ölümün dönemin dini yapılarında sıklıkla rastlanılmıştır. Bu dini yapıya uygun betimlenmiş sanat eserlerinde kuru kafalar, iskeletler, mumlar, freskler, ölümü hissettiren soğuk renkler, yas ve kayıp anını hissettiren bir atmosfer ve buna yakın duygular birtakım objeler ve formlar aracılığıyla metaforik bir biçimde sanatta görülmektedir (Kavrayan 2020: 12).

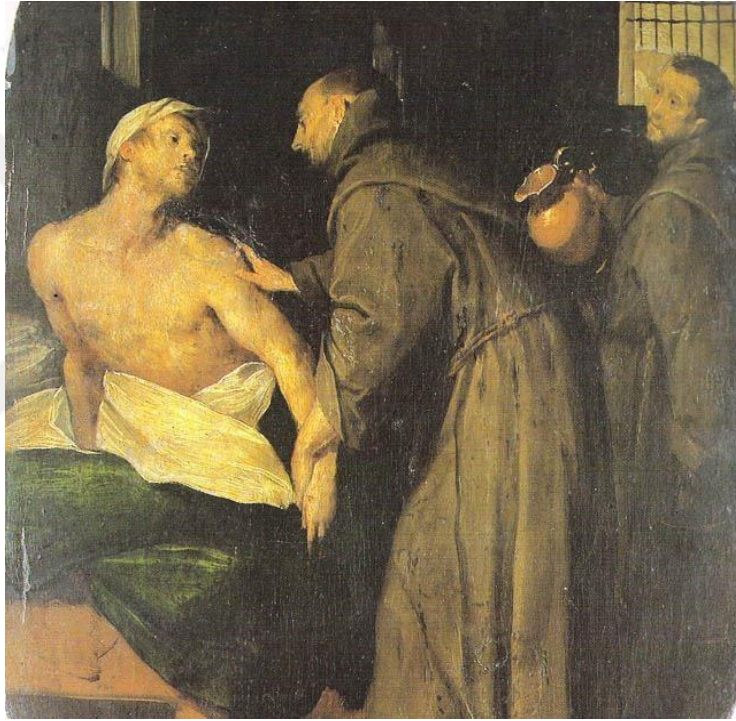
Resim 6: Bernard Von Orley, Cüzzamlılar, 1530.

Flaman Rönesans ressamlarından Bernard Von Orley’e ait *Cüzzamlılar* eseri Orta çağ Avrupa’sını etkisi altına almış ve tanrının insanları cezalandırması olarak kabul edilen cüzzam hastalığını figüratif bir kompozisyonda betimlemiştir. Eserin geri planında dini mimari özelliği gösteren bir binanın önünde iyi giyimli insanlardan oluşan bir topluluğun cüzzam hastaları ile diyalog halinde olduğu göze çarpmaktadır. Eserin orta planında ise sütun ve süslemeleri görülen ihtişamlı bir yapının içinde yatakta yatan bir cüzzam hastası resmedilmiştir (Resim 6).

Sanata konu olan beden kavramı ‘salgın’ imgesi adı altında da çok kez işlenmiştir. Cüzzamlılar eseri de buna örnek teşkil etmektedir. Beden algısı üzerine Topaloğlu; “Beden algısı beraberinde her zaman bir ideali getirmiştir. Bu ideal beden tarihsel süreç içerisinde çeşitli değişimlere ve dönüşümlere uğradıysa da ‘ideal’ imgesi varlığını hep korumuştur. İdeal bedene yüklenen anlamların genel olarak iyilik,

sağlıklılık, güzellik, erdemlilik gibi değerleri varken, bu ideal karıştını da kötülük, çirkinlik, hastalıklı gibi olumsuz kodlarla doldurmuştur” bu bilgilerden bahsetmiştir” (Topaloğlu 2010: 268). 17. Yüzyıl sanatında bazı hastalıkların toplumların günahlarından kaynaklandığı düşüncesiyle yorumlanmıştır.

Cüzzamı çalışan bir diğer ressam 1573 İtalyan doğumlu Giovanni Battista Crespi, salgınını geçmiş dönemleri konu alabilecek şekilde betimlemiştir. Geçmişteki betimleme ise İncil’den bazı sahneleri tekrar gün yüzüne çıkarmayı hedeflemiş olma olasılığı da göz önüne sürülmektedir. İsa’nın hastaları iyileştirdiği sahnelerden örnek çıkarımı yapılabilir.

Resim 7: Giovanni Battista Crespi, Tela de Giovani Crespi, 1630, Francis Cüzzamlı Hastayı Tedavi Ediyor

İnsanlık tarihinin başlamasıyla var olduğu düşünülen cüzzam hastalığı, başlarda Mısır ve Çin’de yazılı kaynakları tespit edilse de hastalığın özellikle, Haçlı Seferleri esnasında, Orta Çağ Avrupası’nda yaygınlaşması görülmüştür. Son yıllarda, küresel sağlık örgütleri cüzzam hastalığı ile ilgili mücadele de önemli yollar kat etmişler ancak bu hastalıkta bazı viral salgınlar gibi henüz ortadan tam anlamıyla kalkmış sayılmaz.

2.1.3. Frengi (Sifilis)

Tarihte en büyük salgın hastalık vebayı ve farklı dönemlerde oluşan türlerini açıkladıktan sonra cüzzama benzeyen bir tür olmasının dışında birbirlerine hemen hemen yakın süreçlerdeki bir diğer yıkıcı hastalık frenginin toplumlarda ve sanatçılarda bırakmış olduğu izlerin sonuçlarının neler olduğu ve bu hastalığında psikolojik travmalara sebebiyet verdiği gözlemlenmiştir. Cüzzam hastalığının bir türü olduğu düşünülmüş ve hastalığın insan bedeninde oluşturduğu birtakım deformasyonlar ve çirkin görüntüler belki de cüzzam ile benzerliğine örnek teşkil etmektedir. Hemen hemen her salgın hastalık insan bedenini kötü etkilemiştir fakat sanatta çirkinin ve kötünün temsilini başta cüzzam sonrasında ise frengi salgını etkisini sürdürmüştür. Türkçe sözlükte frengi “Genellikle cinsel birleşmelerle bulaşan, tedavi edilmezse inme, körlük, delilik gibi sonuçlara varan, döle de geçerek vücutça ve akılca sakat bir soyun yetişmesine yol açan hastalık” şeklinde tanımlanmaktadır (Yabalak 2020: 521). Bu hastalık eski dünyada da var olduğu düşünülmüş, 1400’lü yıllarda ise Amerika ve Avrupa seferleri arasında hastalığın epidemiye dönüşmesine elverişli bir ortamın olması yayılışını da arttırmıştır. Ölüm sayıları savaşlarda ölenler ile yakın orantılı olduğu gözlemlenmiştir. “Kimi bu hastalığı yeni bir veba olarak tanımlarken, diğerleri bunun yeni bir cüzzam türü olduğuna inanıyordu. Kökeni ile ilgili argümanlar devam ededursun, hastalık deniz ve ticaret yolları ayrıca savaşlarla hızla yayılmış, Akdeniz dünyasından Hindistan, Çin ve Japonya’ya kadar görülür hale gelmiştir” (Atasoy 2020). Bu salgın hastalık insan derisinde bakıldığında tiksindirici, mide bulandırıcı bir hisse yol açsa da aynı zamanda kötü ve rahatsız edici kokular ve bazı eklem uzuvlarında hasarlara neden olduğu düşünülmüştür. Bakıldığında sanki zona benzeri uçuklar tespit edilmiş ve aşırı iltihaplanmış görüntüler ve bulgular olduğu görülmüştür. Frengi salgınının Avrupa’nın politikalarına, savaşlarına, edebiyatına ve sanat alanlarındaki çalışmalarına etkisi olmuştur. Cinsel yolla bulaşan bir hastalık olduğu düşünülmektedir. Ne şekilde ortaya çıktığına dair pek çok rivayet ve söylenti bulunmaktadır. Osmanlı’da da pek çok ülkede olduğu gibi bu bulaşıcı hastalık araştırma konusu olmuştur. Dünya’nın pek çok yerinde doktorlar tarafından tedaviye yönelik araştırma ve çalışmalar yapılmıştır. Hastalıkta kilo kaybı, deri dökülmeleri, vücutta deri ve eklemlerde deformasyon, soluk almada tıkanıklık, ateş ve de humma belirtilerinin de görüldüğü yanaklarda kızarıklık hastanın tanısına daha net bir görüntü

sunmuştur. Hastalığın en ileri boyutu bedende oluşan deformeler ve döküntüler sanatta çirkinlik sanatı betimlemelerine de örnek olmuştur. Eco, *Çirkinliğin Tarihi* isimli kitabında frengi(sifilis) hastalığı ile ilgili şu betimlemelerden bahsetmiştir. “Hastalık, kemik, iskelet veya kasların biçimini bozarsa her zaman çirkinliğe neden olur: Frengide kemiklerin şişmesi ve kangrende oluşan tahribat gibi. Ayrıca sarılıkta olduğu gibi derinin rengini değiştirdiğinde; kızıl, veba, bazı frengi türleri, cüzam, uçuk ve trahomda olduğu gibi deriyi isilikle kapladığında da çirkinliğe yol açar” (Eco 2009: 256).

Yoksulluk, sefalet, açlık ve toplumun kaygısal birtakım bozukluklara yönelmesi durumuna frengi döneminde bir de savaşların eklenildiği düşünülürse, önemli bir tehdit olmayı sürdürmeye devam etmiştir. Bu hastalık durumunun sonlarına doğru penisilinin yeni tedavilerde kullanılmaya başlandığı dönemlerde frengi salgınından kaynaklı oluşan korkuyu azalttığı bazı kaynak taramaları sonucunda tespitlere varılmıştır. Tarihi açıdan diğer salgınlara oranla bu hastalığa tuhaf bakılmış ve yakalanan insanlara farklı birtakım yargılarla yaklaşılmıştır. Buna yakın bir diğer benzer yaklaşımların görüldüğü hastalık ise AIDS olmuştur.

Resim 8: Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Gerard de Lairese'nin Portresi, Tuval Üzerine Yağlıboya, 1665-1667, Mertopolitan Sanat Müzesi

Sanatta bu hastalığa örnek olarak 1606 doğumlu Hollandalı ressam Rembrandt'ın bir portresinde de frengi işlemiştir. Barok dönemi ressamı Rembrandt Hollanda'nın altın çağında portreleriyle meşhurdur.

“Rembrandt tarafından yapılan portre, ressam ve sanat kuramcısı Gerard de Lairese aittir. Doğuştan frengi hastası olan Gerard de Lairese hastalığı yüzünden büyük sıkıntılar yaşamıştır... Rembrandt bütün portrelerinde olduğu gibi bu çalışmasında da ışık kaynağını çok iyi kullanarak reflektör veya iki ışık kaynağı birden kullanmaktadır. Böylece hem mekân hem yüzdeki ifade izleyiciyi kendine çekmektedir. Frengiyi konu alan bu eserde... Lairese'in hastalığının etkileri özellikle göz, dudak ve burun etrafında yer alan deformasyonları sanatçı tarafından estetik bir biçimde verilmiş olsa da deformasyon belirgindir. Sanatçının yaptığı portrede Lairese'in sağ elini elbisesinin içine sokmuş şekilde betimlemiş olması elde gösterilmeyecek kadar büyük deformasyonun olabileceğini düşündürmektedir.” (Yabalak 2020: 525).

Rembrandt sadece bu salgına değil vebaya da tanıklık etmiştir. Mükemmel renk kullanımı ile portrelerinde usta olan sanatçı, portrelerinin dışında manzaraları da dikkat çekmiştir. Fakat portreden manzaraya geçişi ani olduğu düşünülen dönemlerde sebebinin salgın kaynaklı olduğu da söylenebilir. Mahir Yeşildal ve Ela Reyhanlıoğlu'nun Salgın Psikolojisi kitabındaki bu sebebi destekleyecek kısım “Eşini ve üç çocuğunu ardından başka bir salgında kalan son oğlu Titus'u da kaybeden Rembrandt, bu kayıpların ardından manzara resimleri yapmaya başlar” olarak açıklamışlardır (Mahir; Yeşildal 2020: 57). 17. Yüzyılda Frengi hastalığının yansıtıldığı bu çalışmaların analizlerinin dışında her sanat eserinin aslında beslediği olguların ve aldıkları ilhamların kendi yaşamlarından gerçekçi olaylar örgüsünden yola çıktığı da yorumlanabilir. Dünya da başka ülkelerde de yine aynı özellikleri barındırdığı gözlemlenmiş olup, “Osmanlı metinlerinde 16. yüzyılın başında bu hastalıktan bahsedilmektedir. Frengi daha önce bilinen bir hastalık olmasına rağmen 19. yüzyıl ortalarında memleketimizde ciddi salgınlara neden olduğu kaydedilmiştir. Osmanlı Devleti diğer salgın hastalıklarla olduğu gibi frengiyle de önemli bir mücadele yürütmüştür” (Özdiç 2020: 8). Frenginin ve yakın zamanlarda görülen salgınlara aslında en karanlık döneme kıyamet senaryosu hazırlığı yaptığına 19. Yüzyıl'daki birçok olay öncülük etmiştir. Bu bağlamda bunlara paralel savaşların ve kirliliğin doğurduğu çok kasvetli ve yıkıcı bir döneme de geçişin penceresi aralanmıştır. Hastalıkların ardı arkası kesilmemiştir. Sanatsal pratikler ve olay örgüleriyle aktarılan insanların sıkılıp bunaldığı bu konular yazılara, resimlere dökülmüştür. Hemen hemen birbiri ile tıbbi anlamda mikrobik yakınlık taşımayan virüslerden bir başkası ise kolera olmuştur.

2.1.4. Kolera

Veba, cüzzam, sıtma ve frengi gibi salgın hastalıklarla oldukça erken tanışan insanoğlu 19. Yüzyıl'da da kolera ile karşılaşmıştır. Hastalık insan bünyesini zayıflatarak ölüme sürüklemiştir. Mevcut birtakım kaynaklara göre kolera hastalığı ilkçağlardan itibaren Hindistan kesiminde görülmüş ve yerleşik bir hastalık olduğuna rastlanmıştır. Hindistan kültürünün insanların Ganj Nehri'ndeki gerek yıkanma gerek de ölüm törenlerinden kaynaklı birtakım hijyen sorunu yaşanması gözle görülebilir derecede önemli bir etkidir. İklimsel birtakım sorunlar da eklendiğinde seller, taşkınlar meydana gelerek suda ki bakterilerin yayılma hızını da artırmıştır. Bu

Kolera tarihte cidden korkulması gereken bir hastalık olmuştur. Biri Doğu'dan gelmiş bilinmeyen bir istila sebebiyeti veren aynı zamanda aniden ortaya çıkan bir salgın türü olması toplumda tüyler ürpertici bir algı uyandırmıştır. Kolera arkasında öyle bir yıkım bırakmıştı ki: toplu kaçışlar, isyanlar, bir tür günahsal suçlu arama, sağlıksal birtakım tahribatlar ve ekonominin yıkıcı düzeyde altüst oluşu. Frenk M. Snowden'in Salgınlar üzerine hazırlamış olduğu *Salgınlar ve Toplum: Kara Ölüm'den Günümüze* kitabında çevirmen Akın Emre Pilgir 'Kolera' ile ilgili tarihi 1883'te Koch'un keşfetmesinden V.cholerae bakterisinin hastalığa sebep oluşu ve bunun da patolojisinin her kesinde bildiği gibi toplumlar da kaygı ve dehşetin hissedilmesi o dönemde oldukça normaldir (Pilgir 2021: 319, 320).

Kolera salgını özellikle kirli suların içilmesi durumunda karşılaşılan ve ölümcül semptomlar göstererek insanların ölümüne sebep vermiştir. Her salgın

hastalıkta olduğu gibi kolerada sanat tarihine yansımış bir hastalık türü olmuştur. Bir koleksiyona ait olan portre incelenmesinde karşımıza çıkan ikili portre çalışmasında bir taraf sağlıklı iken diğer taraf tamamen kolerayı hissettirmiştir. “Sağ tarafta bulunan portrede kadının yaşadığı hastalık tüm etkileri ile verilmeye çalışılmış, hastalık sonrası kadının bedeninde yaşanan susuzluk ile cildin kuruması, göz çukurlarının görülmesi ve kemiklerinin görülmesi şeklinde tasvir edilmiştir. Gri tonlarda yapılmış betimleme ile verilen hastalık hissi yüz ifadesi ile desteklenmiş ve hastalığın ölümcül etkisi güçlü bir şekilde izleyiciye aktarılmıştır” (Yabalak 2020: 513). Bu eserden yola çıkılarak kolera hastalığının insan bedenine vermiş olduğu tahribat sonucunda sanatçıların betimlemelerine yansıyan renk değişimlerinde solgun morarma, çürüme ve gri tonlamaların yoğunlukla işlendiği portreler, bedenler etkili bir biçimde ifade edilmiştir.

Kolera salgınında toplumların karşısına çıkan en büyük problem kaynağının sinitasyon olduğu yani kanalizasyonun yeterli düzeyde temizliğinin yapılmaması sonucu toplumların sağlıklarını riske atma durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle de temiz su ve atık su ayrımında da kuşkulu bir yaklaşımın yapılması söz konusu eylemler arasındadır. Bunların temelinde de insanoğlunun yapması gereken en önemli şeyin temizlik ve hijyen olduğu kanısına varılmıştır. Hastalığa yakalanan insanlarda karşılaşılan morarmalara rastlanmıştır. Ölüme çok yakın bir evredeyken hastanın bedeninin kadavralara benzetilmesinin yanı sıra ciltlerin kırıksıklığı, yanakların içe çökmesi vb. birçok ağrılı bitmek bilmeyen işkence vari bir süreci içermektedir. Hasta hayatını kaybetse bile toplumda dehşet saçmaya devam etmiş ve kaygı seviyesi artırmıştır.

“Hastalığın rahatsız edici özelliklerinden biri, uzuvların ölümden sonra uzun süre titreyip seğirmesine neden olan şiddetli kas kasılmalarına yol açmasıdır. Sonuç olarak hastalıktan ölenlerin cesetlerini toplayan ölü arabaları adeta canlılarla dolup taşıyormuş gibi görünmüş, insanlarda kötü niyetli entrikalar ve vakitsiz definlerle ilgili korkuların tetikleyicisi olmuştur” (Pilgir 2021: 323).

koşullardan geçtiği yoksul kesimin özellikle büyük acı ve yıkım yaşanması, ölüme hazır olmasalar da ölümün her koşulda salgının vurgunu olarak tarihe geçtiğini kayıtlardan görmekteyiz.

“Bitlerin kan emerken döktükleri tükürük salgısı insanda kaşıntı yapar. İşte bu kaşınma sırasında bitin dışkıyla çıkardığı tifüs etkeni kan emerken açılan yaradan vücuda girer. Bununla beraber kurumuş toz halindeki bit dışkısının göze veya solunum yoluna kaçmasıyla hastalığın bulaşması mümkündür. Hastalık etkeninin vücuda girişinden itibaren geçen 10 ile 13 günlük süre, hastalığın kuluçka devrini oluşturur. Tifüs, baş ağrısı, ateş, üşüme, titreme, halsizlik ile kendini gösterir. Hastalar şiddetli baş ağrısı çeker, gözleri kızarır ve ışıktan rahatsız olur hale gelirler. Bu dönemi atlatabilen hastalarda ateş düşer, bilinç açılır ve iyileşme başlar. Daha çok fakirlik, sefalet ve kılığın hüküm sürdüğü muhaceret ve mahkûmiyet zamanlarında salgın haline gelmesi sebebiyle fakirlik ve yoksulluk hastalığı olarak da bilinmektedir” (Özer 2016: 219).

Tifüs insan bedeninde birtakım yaralara ve lekelere sebebiyet vermiştir. Bu lekeler ise hummaya benzer özellikler taşısa da kırmızı lekelerden oluşup, salgın sürecinde kontrollü ilerlenip önlem ve tedbirlerin alındığı gözlemlenmiştir. Tedavi sürecinde de önemli gelişmelere rastlanmıştır. Tifüs salgını da sanata konu olan hastalıklar arasında yer almıştır.

Resim 11: Namık İsmail, Tifüs, Tuval Üzerine Yağlıboya, 170x190cm, 1917, Ankara RHM İbrahim Çallı Salonu

Türk resim sanatına yön veren 1890 Samsun doğumlu Çallı Kuşağı ressamlarından olan Namık İsmail salgın hastalıklarla ilgili birtakım çalışmalar üretmiş ve tifüs salgını da bunlardan biri olmuştur. 1912-14 tarihleri arasında Paris’te sanatsal üretimlerine devam ettiği Cormon atölyesinde çalışmıştır. Sürecin tarihleri de I. Dünya Savaşı zamanlarına denk gelmiştir. Bu bağlamda konuya paralel Zuhal Başbuğun salgınlar üzerine hazırlamış olduğu araştırmasında “Kafkas Cephesi’nde yedek subay olarak giden ressam, görevindeyken tifüse yakalanmıştır” detayına değinerek Namık İsmail’in bizzat tifüs salgınına şahit olduğu kanısına varılmıştır (Başbuğ 2020: 2292). Bu süreçten etkilenen Namık İsmail birkaç yıl sonra salgın konusunu sanatına resimlerinin konusu haline getirmiştir. Sonuçta o sürece tanıklık eden bir ressam olarak orada bulunan çevresindeki kayıpları yaşayarak bu ölümlere tanıklığındaki sonrası süreçte travmatik yas durumları ile karşılaşılması olağan olup, sanatçının da bu travmalarını resme döktüğünü söylemek olağandır. Sanatçı “Tifüs” ismini verdiği 1917 yılında tamamlamış olduğu çalışmasında, hastalığın nasıl kasıp kavurduğu ve toplumları nasıl çaresizce bir konuma getirdiği de göze çarpmaktadır. Çalışmanın geri planında hastalıktan ötürü hayatlarını kaybeden insanların tabut ile taşındığı görüntü resmedilmiştir. Böylece sanatçı bu çalışmada ölümün soğuk ve kötü yönünü, hem renk tonlarını soğuk tonlar seçerek hem de insanların acı ve kaygılı bir biçimde resmetmesiyle salgını ifade etmiştir. Çalışmanın tarihine dikkat edildiği zaman savaş sürecinin sonrasını işaret etmektedir. Sanatçının tanık olduğu bu salgın ve savaş sürecinin gözlemlenen biçimde dönemin resim anlayışına uygun şekilde ifade edilmiştir.

2.1.7. İspanyol Gribi

Bu grip tarihteki en büyük salgınlardan biri olup, pandemiye yol açan en önemli grip virüsüdür (Kılıç 2021: 130). Toplumlar o dönemde hem dünya savaşıyla hem de hastalıkla ölesiye savaşmıştır. “Birinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda 500 milyon insana bulaşan *H1N1 influenza*¹⁴ virüsü neden olduğu yüksek ateş ile dünya genelinde 50 milyona yakın sağlıklı insanın ölümüne neden olmuştur. “1918 grip salgını, dünya çapında 17 milyondan fazla insanı öldürdükten bir yüzyıldan fazla

¹⁴Influenza A virüsü, kuşlarda ve bazı memelilerde influenzaya neden olur ve Orthomyxoviridae virüs ailesinin Alphainfluenzavirus cinsinin tek türüdür. İnfluenza A virüsleri, negatif duyarlı, tek sarmallı, parçalı RNA virüsleridir

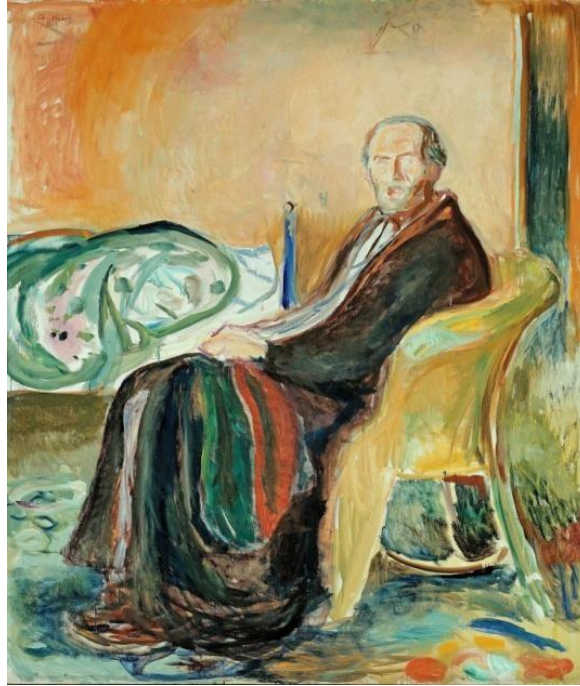
bir süre sonra, halkın bilincine geri döndü. Modern tarihte türünün en yıkıcı olanı olan hastalık, özellikle kişiden kişiye bulaşması ve küresel etkisi açısından COVID-19 ile bazı ürkütücü benzerlikler taşıyor.”(Dafoe, 2020) Bilim insanları İspanyol Gribi virüsünün, su kuşlarını etkileyen bir virüsün mutasyona uğraması sonucu ortaya çıktığı kanısındadır. Hastalığa yakalananların derisi mavimsi bir renge bürünüp pek çok kişi ilk semptomlardan sonra 48 saat içinde boğularak hayatını kaybediyordu” (Güler 2020: 44, 45). İspanyol Gribi, Türk Dil Kurumuna göre “yorgunluk, kas ağrıları vb. belirtileri olan bulaşıcı, salgın hastalık, influenza” gibi tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr). Pandeminin artması ve hastalığın yayılması konusunda kalabalık insanların ve hayvanların yer aldığı geniş bölgelerde tedbirler alınmazsa risk oranı ve ölümlerin artacağı düşünülebilir. “1918 “İspanyol gribi” pandemisi bir yıldan kısa sürede, dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı’ndan katbekat fazla can kaybına, dünya genelinde tahminen 40–100 milyon ölüme yol açmıştır. 1918 pandemisi Avrupa’da başlamamıştır. Hastalığın “İspanyol gribi” olarak adlandırılmasının nedeni salgının İspanya’da başlaması değil, İspanya I. Dünya Savaşı’nda tarafsız kaldığından, hastalığa ve hızlı yayılımına dair haberlerin diğer ülkelerde sansüre uğrarken İspanyol medyasında geniş yer bulabilmiş olmasıdır.” (Ertin; Temel 2020: 65, 66) Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle dünyayı kasıp kavuran gribal pandemiler günümüze kadar devamlılığını sürdürmüştür. Hayvanlardaki virüslerin insan bağışıklığını olumlu yönde etkilemediği bu salgın hastalıklarda görüldüğü gibi bugün ve gelecekte hayvanlarda oluşabilecek virüslerin enfeksiyöz ¹⁵ olamayacağına dair hiçbir bilgi yoktur. “Birinci Dünya Savaşı (1918) sırasında Atlas Okyanusu’nda askerî nakliye gemileri üzerinden gerçekleşen yoğun insan trafiği, pandeminin dünyada çok hızlı bir biçimde yayılmasını sağlamıştır. Virüs askerler aracılığıyla bir anakaradan bir diğerine, kıtalarda ülkeden ülkeye ve ülkelerde kamptan kampa ve bu noktalardan da sivil halka ulaşarak kentten kente taşınmıştır” (Ertin, Temel 2020: 67).

1918 İspanyol Gribi su kuşlarını etkileyen bir virüsten, 1957 Asya Gribi “*Influenza- A virüsünün ördeklerde mutasyona uğrayarak insana geçen bir hastalık*” oluşturan bir salgın iken; 1968 Hong Kong Gribi ve Domuz Gribi ise hayvanlardan

¹⁵ Bir canlıdan diğer bir canlıya kolayca geçebilen, bulaşıcı.

insanlara geçen ve çoğunun antibiyotiklerin henüz bulunamadığı dönemlerde dünya nüfusunu kötü etkileyen gribal pandemiler olmuştur (Güler 2020: 45).

Konu bütünlüğüne uygun İspanyol gribini resmeden sanatçılardan olan Edvard Munch; “1863 yılında Norveç’te doğmuş olup, beş yaşında annesini tüberküloz nedeniyle, daha sonra kız kardeşini de aynı hastalıktan kaybetmiştir. Munch’ın ölümle ilişkisi yaşamı boyunca sürmüş, deneyimleri sanatına yansımıştır. Sanatçının resimleri ölümü anlamlandırmaya çalışan insanın ruhsal çıkmazlarını anlatır” (Zengin 2015: 51). Munch eserlerinde bu dönemde yaşanan acınası ve ölümcül durumları sanatına melankoli, ölüm, karamsarlık gibi duygularla aktarmaya çalışmıştır. Sanatçının salgının anlattığı resmin merkezinde hastalıklı renkleri yoğun fırça darbeleriyle işlemiştir. Munch’ın eserlerinde İspanyol Gribi’ne yakalanan insanların yüz ve beden renk tonlamalarının maviye dönmesindeki durum bu minvalde bir karşılaştırma ile değerlendirilebilir. Günümüzde “Çılgılık” eseri ile tanınan hastalığa tanıklık eden bir sanatçı olarak kendini resmederek, aktarması göze çarpmıştır. Bu bağlamda İspanyol Gribi’nin yakın dönem salgını olduğu düşünülürse Korona virüs pandemisinde de toplumların belirli kesitinin yüzlerin ve bedenlerin fotoğraflanmasına bakıldığında bir donukluğun ve soğukluğun bizzat kendi görülmüştür.

Resim 12: Edvard Munch, İspanyol Gribi ile Otoportre Tuval Üzerine Yağlıboya, 59x51cm, Ulusal Galerî, 1919

Munch'ın serilerindeki genel anlatım ölümü anlamlandırırken diğer yandan da kaygılı bir şekilde ruhsal çöküntüleri yansıttığını söylemek olağandır. Genellikle iç mekân da kompozisyonlar oluşturan Munch, soğuk renklerin koyu tonları ile ortamın ve ölümün kasvetini yansıtmaktadır. Çoğu figürleri siluet şeklinde çalışarak önemli ölçüde ruh hallerindeki endişeyi ve kaygıyı hissettirmeyi amaçlamıştır (Zengin 2015: 51).

Resim 13: Edvard Munch İspanyol Gribinden Sonra Otoportre, 1919

Munch her iki eserinde de portre ifadelerindeki bunalımlı havayı hissettirmiştir. Geri planlarının soğuk renklerle anlatım biçimi, hastalığı ifade etmiştir. Geçtiğimiz yüzyılın endişe ve kaygıyı hissettiren en ürpertici olayı salgınlar kadar Dünya Savaşları etken unsur olmuş ve Sanayi Devrimi'nin de getirdiği birtakım silahlarla beraber toplumların değerlerine ve psikolojilerine derin izler bırakmıştır (Aksoy 2013: 11, 12). Kaygı algısında bu tarz felaket olayları toplumların psikolojik normlarında köklü değişimler yaratmıştır. O dönem salgınlar kadar savaşlarda toplumları oldukça etkilemiştir.

Bir diğer sanatçı John Singer Sargent 1896'da Floransa'da doğmuştur. Çalışmalarında genelde karamsar ve hastalıklı renkleri kullanmış, portre ve figüratif kompozisyonları ile kurgular hazırlamıştır. Sargent'in savaş kurgusunda toplumların

fizyolojilerinin bozulduğunu, bağışıklık sistemlerinin çöktüğünü ve bunun da sanata bir şekilde yansıdığını resmetmiştir. Salgını ve savaşı aynı anda deneyimlediği ve bu deneyimlemenin de onun üzerinde çok ciddi etkiler bıraktığını ve bu durumu da eserlerinde hissettirmiştir.

Resim 14: John Singer Sargent, Hastane Çadırının İçİ, Kâğıt Üzerine Suluboya, 38,5x51,9cm, İmparatorluk Savaş Müzesi, Londra, 1918

Savaşın ve salgının gidişatının, insanların geleceğe dair umutlarının kalmadığını ve yaşanılmayacak kadar kötü bir distopya senaryosuna yittiği görülmüştür. Hemen hemen bu distopya senaryosu; salgın ve doğal felaketlerde karşımıza çıkabilecek bir kavram olarak sanat eserlerini analiz ederken karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda da hem savaş hem salgın ve bunlarla birlikte gelen bir distopyanın hâkimiyeti söz konusudur. Sargent’ in eseri Hastane Çadırının İçinde tedavi gören askerler görülmektedir. Sargent’in yaşadığı dönem yaklaşık olarak savaş dönemlerinin tam ortasına denk geliyor.

Birbirlerine yakın dönemde savaşı çalışan diğer bir sanatçı Pablo Picasso’ nun “1937’de İspanyol İç Savaşı sırasında, Kuzey İspanya’daki Bask bölgesinin başkenti olan Guernica’ya yapılan bombardımanı temsil eden Guernica eseri, savaşın yarattığı vahşetin evrensel simgesi haline geldi.” (Farthing 2012: 434) Zaten savaşın getirmiş

olduğu yıkımlar varken yapılan bu bombardıman tüm canlılara zarar vermiştir. Eserdeki kesik kol ve bacaklar, deforme olmuş insan ve hayvan uzuvları yaşanan vahşeti açıklığıyla göstermektedir. Picasso pek çok eserinde sembolleri ve işaretleri kullanarak farklı Kübist bir bakış açısı getirmiştir. Picasso da farklı sanatçılar gibi çevresindeki olayları sanatına mesaj yoluyla yansıtmaktadır.

Guernica senaryosunda savaş sonrası yıkımı, ölümlerin sayısının oldukça fazla olduğu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra görülen en büyük insan katliamı olduğu görülmektedir. Her ne kadar kasaba felaketi olsa da evrensel bir problem olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Eserin analizine geçtiğimizde ise; “sanat tarihinde politik açıdan önemli bir yere sahip olan “Guernica”, Francisco Franco öncülüğünde Nazi Almanyası ve İtalyan uçaklarının 1937’de Kuzey İspanya’da Bask Kasabası Guernicayı bombalamasına tepki olarak yapılmış güçlü politik bir eserdir” (Kınam 2020: 1605). Anıtsal tarihi bir değer taşıyan distopik bu eser 20. Yüzyıl’ın başlarının en bunalımlı dönemlerinin bir bölümüne denk gelmiştir. Ölü fotoğrafçılığı, İspanyol gribinin yıkımı, göçler ve daha psikolojik birçok sebep etken olarak toplumun ruh sağlığını oldukça derinden sarsmıştır. Bu çalışmanın acı ikonları da salgın temalı eserlerin çözümlemelerinde rastlanılan ölüm ve ölümün getirdiği karanlık psikolojinin, acının, korkunun, kaygının ve daha birçok unsuru taşıdığı göze çarpmaktadır. Sonuç olarak trajik ve bunalımlı bu katliam tablosu simgesel anlatımıyla acının ve ölümün hissettirildiği masum insanların katledilmesinin çılgınlıklarının alegorik yansıması olmuştur (Kınam 2020: 1614). Toplumlarda, yaşanan gerek savaş gerekse salgın hastalıklardan ötürü göçlerin yaşanması oldukça olağandır. “Bu tip göç durumlarında göçe bağlı olarak taşınan salgın hastalıkların hedef ülkede maddi manevi kayıplara neden olduğu, hastalıkların iç yüzünü hiç bilmeyen daha önce söz konusu hastalıkla karşılaşmamış toplumlarda korku ve endişeye neden olarak toplum psikolojisini bozduğu görülmüştür” (Uysal 2022: 4).

Resim 15: Pablo Picasso, Guernica, Tuval Üzerine Yağlıboya, 349x776cm, Reina Sofai Müzesi, 1937

20. yüzyıl sonrası bu dönemde savaşların ve salgınların o dönemlerin toplumlarının seyrini değiştirmiştir. Tifüs salgını savaş seyri üzerinde değişikliğe yol açan önemli bir diğer hastalık olmuştur. İmparatorlar birliklerini korumak için zorlu koşullara maruz kalmıştır. Bu koşullar mikropların artması ve dolayısıyla ölümlerin artmasına sebebiyet vermiştir. Tifüs en eski çağlardan beri bilinen en ciddi salgın hastalıklardan biridir. Bakteri yoluyla bulaşan ateşli bir hastalık türü olduğu bilinmektedir. Bu süreçlerin İspanyol gribinden sonra görülen salgını olmuştur. Tabi bu hastalık da savaş zamanlarını içermiştir.

“1789 Fransız Devrimi, modern düşüncenin başkalaşımında etkili olan bir diğer gelişmeydi. Burjuvazinin zorla iktidara el koyduğu bu devrim, tarihin tekerrür etmeksizin ileriye attığı inancını doğuran ilk modern devrimdi. Fransız Devrimi, modernlik bilincini hem dünyevi hem kavramsal bir çerçeve sağlamışsa, 18. Yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi de maddi biçimini vermiştir” (Yılmaz 2013: 19). 19. Yüzyıla etkisini bırakan yaşanan bu olaylar olmuştur. Her coğrafya da her kültürde farklı süreçler işlese de sanatçılar hem bu yaşanan olayları hem de modernlik sürecine geçişi sanat anlayışlarıyla ortaya koymuşlardır.

“Savaş ve hastalık: Fransız Devrimi ve döneminde başlayan “topyekûn savaş” çağındaki silahlı çatışmalar, eşi görülmedik boyutlara ulaşmış askeri güçlerin, hatta koca halkları savaşın içine çekmiştir. Savaşın bu ölçekte yürütülmesi, tifüs, dizanteri, karahumma, sıtma ve frengi gibi salgın hastalıkların serpilip yayılması

için verimli koşullar yaratmıştır. Bu hastalıklar genelde hem askerlere hem de çatışan orduların uzağında yaşayan sivil halklara etki etmiştir. Böylece hastalık çoğu kez askeri seferberlikleri gidişatı üzerinde belirleyici bir etki yaratmış ve bunun sonucunda uluslararası siyaseti ve politik rejimlerin kaderini de etkilemiştir” (Snowden 2021: 29).

19. Yüzyıl sonrası büyük iki tane dünya savaşının, sömürgeciliğin, ekonomik buhranların, ölümlerin ve şiddetin tavrılarının gerçekleştiği bir dönem olup bu dönemin sanata aktarılışında ortaya çıkan “distopyalar” sanatçılar tarafından ele alınmıştır. Sanatçıların bu distopyaları; I. ve II. Dünya Savaşlarını, salgınlarını ve karmaşa anını yansıtmakla birlikte dünya için psikolojik bir yıkım ve sonu ölümlle biten konuları işlemişlerdir. Bu konuları sanatçılar distopik açıdan ele alarak felaket senaryolarını disiplinler arası sanat anlayışlarıyla aktarmışlardır. Distopya toplumlarda olduğu kadar sanatçılarda da yaşanılmayacak kadar kötü, hayatın var olamayacağı bir yer algısı çizmiştir. Sevil Seda Arapkirli’nin Seramik Form ve Yüzeylerde Ütopik Distopik Arayışlar üzerine hazırlamış olduğu tez de distopyayı şu şekilde açıklamıştır.

“Ütopyaların aksine distopyalar ideal yer, toplum düzeni ve mutluluk düşlemezler. Distopyalar Kumar’ın belirttiği gibi ütopyaların gölgesidirler. Distopya ütopyanın anti tezidir denebilir. Birbirlerine karşıt olan ikili kavramlar gibi var olurlar. Yunanca bir ön-takı olan dys/dis, “kötü”, “hastalıklı” ya da “anormal” anlamını taşır. Distopya anlam olarak kendini yoksunlamaz, olumsuz olarak niteler. Buradan varlık düzeylerinin ütopya ile aynı olmadığı düşünülebilir. Distopya tez antitez ilişkisi içinde olmayan ideal ve mutlu düşsel bir yere karşılık, kötü, hastalıklı, anormal olarak mutsuz yere konumlandırılabilir” (Akapirli 2017: 7).

Distopyaların sanata yansıdığı Romantizm sonrası bu dönemde dehşet, acı, ölüm gibi duygular eserlerde işlenmiştir. 1819 doğumlu Fransız ressam Gustave Courbet’in Ornes’ta Cenaze isimli eserinde gerçeği özüyle anlatmaya çalıştığı bir dram ve ölüm senaryosunu vurgulamıştır. Fotoğrafçılığın yeni ortaya çıkmaya başladığında siyah beyaz “portre fotoğrafçılığı”¹⁶ ölümsüzleştirmenin en hızlı yolu olmuştur. Bir yandan da teknoloji günlük hayatın içine girmeye başlamıştır. Bu sayede

¹⁶ Çekilen fotoğrafın, bir konunun/kişinin biricikliğini ortadan kaldırması korkusu, en sık ve yoğun bir şekilde 1850’lerde, portre fotoğrafçılığı sayesinde fotoğraf makinelerinin nasıl ısmarlama modalar ve dayanıklı endüstriler yaratabileceğinin ilk örneklerinin sergilendiği yıllarda dile getirilmiştir.

fotoğrafçılık da sanat dalları içerisinde kendine bir yer edinebilmiş ve bu durum gün geçtikçe popüler hale gelmiştir.

Resim 16: Gustave Courbet, Ornes'ta Cenaze, Yağlıboya, 315×660cm, 1849-1850

Fotoğraf sanatının konu alındığı Viktoryan Dönemi İngiltere'sinde ölenlerin yakınları tarafından fotoğraflanması ve düşünmenin bile kötü olduğu bu görüntüler sanata dâhil edilmiştir.

“Viktoryan dönem insanlık tarihinde oldukça bunalımlı bir dönem olarak adlandırılır. 19. yüzyılda sanayi devrimi sonrası toplumsal yaşam derinden değişim geçirmektedir. 1850’li yıllarda Londra nüfusunun yarısından fazlası açlık tehdidi altındaydı. Yetersiz alt yapı yüzünden kanalizasyon sistemi sokaklarda açıktan akmaktaydı ve sık sık geniş kitleleri etkisi altına alan kolera ve tifüs salgınları çıkmaktaydı. O kadar çok ölüm gerçekleşmiştir ki insanlar sevdiklerine doyamadan onlardan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Genellikle çocukların beş yaşına bile varamadan salgın hastalıklardan öldüğü bu bunalımlı dönemde merhumların ölümleri sonrasında fotoğrafları çektilmiş ve ölenin hatırası için saklanmıştır” (Özdemir 2019: 760, 761).

Kaos ve hastalığı hem aile yaşantısına hem de sanatına yansıtmış olan Egon Schiele 1890 Avusturya doğumlu bir sanatçıdır. Çalışmalarında manzaralar ve figürler üzerine psikolojik bir yaklaşımla ilerlemiştir. Dışavurumcu ressamın ele aldığı temalarında karamsarlık, şiddet, rahatsız edici görüntüler ve bunları sert üslupsal tekniğiyle eserlerine aktarımı görülmektedir. Bunun sebebi de çocukluğundan gelen psikolojik travmaların etkileri olmasıdır. Bu çalışması İspanyol Gribinin olumsuz

etkilerini yansıtmış, bu etkiler ailesi ile kendisinin sonunu getirmiştir. Sanatçı bu kompozisyonda deformasyona uğramış bedenler ve hastalıklı lekeler ile ölüme yakınlığı hissettirmiştir.

Resim 17: Egon Leo Adolf Ludwig Schiele, Egon Ve Edith Schiele, Müstakbel Çocukları İle, 1918.

“Egon Schiele, sanatçının öznel duygularına dayanan, geleneksel kuralların dışına çıkarak gerçeğin biçimini bozma yöntemini kullanan, 20. yüzyıl sanat akımlarından Ekspresyonizmi (dışavurumculuk) benimsemiş bir ressamdır. Resimleri genellikle suluboya ve kurşun kalem çalışmalarından oluşur. Güçlü çizgilere sahip resimlerinde genellikle portreler üzerinde yoğunlaşan Egon Schiele’in figürleri, kırılmalı, hastalıklı, hüznü ve çoğunlukla fakir olarak kendini gösterirken, bazen erotizme dönüştürerek, bazen de yaşama sevgisi vurgusuyla betimlenmiştir... Sanatçı, çocuklarla olan yakın ilişkilerinden dolayı pedofili eğilimi görmüş ve bu yüzden suçlanmıştır. Belki de buna sebep, babasının da frengi olması gibi cinsellik konusunda küçükliğünden beri yaşadığı birtakım sorunlar olduğu düşünülebilir. Zaten çizdiği figürlerde, kadın veya erkek olsun tümünün erkeksi hatlara sahip olması da buna işaret olarak düşünülebilir.” (Önen, 2015)

2.1.8. HIV/AİDS

Human İmmunodeficiency Virüs (HIV) bağışıklık sistemini hedef alan bir virüs türüdür. Aynı zamanda tarihteki en önemli sağlık sorunlarından da biridir. “United Nations Programme on HIV/ AIDS (UNAIDS) verilerine göre 2018 yılında 1,7 milyon insan HIV ile ilk defa enfekte olmuştur ve 37,9 milyon insan HIV ile birlikte yaşamaya devam etmektedir. Bu verilere göre 770 bin insan HIV/AIDS ile ilişkili hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmiştir” (Bozkurt; Bayırlı 2020: 41) 1980’ler Amerika’ında birtakım antibiyotiklerin ve doğum kontrol haplarının ortaya çıkışı o dönemlerde cinsel devriminde önemli adımları atılmaktaydı. O süreçlerde cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve istenmeyen gebelik korkusu; toplumlarda birtakım kaygısal bozukluklara, endişe ve bastırılmış ahlakçılığı beraberinde getirmiştir. HIV/AİDS hem böylesi sıkıntılı bir süreçten ortaya çıkmasından dolayı hem de enfeksiyonlu hastalıklardan toplumlar kurtuldu düşüncesiyle yaklaşırlarken 1980’lerde patlak vermiştir. 20. Yüzyılda bedenin tarihinde yerini alan AİDS; son 40 seneye damgasını vurmuş bir virüstür. Yeni dünyanın keşfiyle ortaya çıkan hastalık frengi, ulaşım araçlarının hızlanmasında ve toplumlarda yayılmasında etkili olan kolera gibi, günümüz yüzyılının yüzüne tokat gibi çarpmıştır. “AİDS’le birlikte bu hastalıklar gerçek hayatta değilse de hayal dünyamıza geri dönmüştür. Sanayileşmiş ülkelerde %8 civarında seyreden enfeksiyonlu hastalıklardan ölüm oranı aslında sadece %1’lik bir artış göstermiştir” (Özen 2013: 24). Dünyadaki en büyük laboratuvarlar şu an hastalıkla aynı ismi taşıyan bir mikroorganizmanın peşindeler: HIV (İnsanda Bağışıklık Yetmezliği Virüsü). “AİDS, pratikte salgın hastalık korkusunu körüklemekte, cinsel yoldan bulaşan hastalıkların genel sıkıntısı da buna eklenmektedir. Hastalık kapma korkusuyla sağlık görevlileri görevlerini yerine getirmeyi reddedebilmekte, aileler yakınlarını yüz üstü bırakabilmektedir” (Özen 2013: 27)

70’li yıllara bakıldığında artık araştırmaların sonucunda söylenmesi doğru sayılabilecek birtakım gelişmelerden söz edilmiştir. Sanayileşmiş ülkelerde toplumların sadece salgın hastalıklara değil enfeksiyonlu hastalıklara hatta çiçek hastalıklarına da son getirildiği durumlar söz konusu olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) çalışmalarında hızlı yollar kat etse de nitekim 1978

yılında çiçek hastalığının kökü kazınarak tüm dünyada ortadan kaldırılmıştır. Halk sağlığı çalışanları ve alanda uzman kişiler kalıtsal hastalıklar gibi sıklıkla görülen hemen hemen ortak özellikleri kronik inflomasyon ¹⁷ olan rahatsızlıklarda salgın hızında toplumların kalıtsalı olmuştur. Fakat AİDS'in ortaya çıkması beraberinde yeni virüslerin doğması toplumları sarsmıştır. Bu durumda haliyle enfeksiyonlu hastalıklardan tam kurtulmuş bir dünya düzenini yeniden bozmaya başlamıştır. AİDS, insanların korkutucu salgınlar tarihine geri dönmesine bir pencere aralamıştır. “1987’de Washington DC’deki National Mall’a ilk kez atılan NAMES Project AIDS Memorial Quilt’in (*AIDS anısına battaniye*) yaratıcıları da dâhil olmak üzere aktivistler tarafından vurgulandı. Bugün bu devasa battaniye, çeşitli demografik yapılardan AIDS’le ilgili nedenlerle hayatını kaybeden 94.000’den fazla kişiyi anmak için tasarlandı” (Er 2021).

AİDS salgınını farklı tekniklerde yorumlayan isimler arasında Keith Haring, Félix González-Torres, David Robilliard, Derek Jarman ve birçok şair, yazar ve de ressam bu akımdan etkilenerek eserler vermişlerdir. Bu isimlerden Félix González-Torres, sanatında hastalığı yansıtmada yaşamış olduğu içsel duygularını aktarmaya çalışmıştır. Çoğunlukla çoklu parçalardan oluşan kompozisyonlar kurmayı tercih etmiştir. González-Torres, kayıp ve hafıza konulu eserlerinde salgının izlerini göstermektedir. Editör Alex Grenberger; “Gonzalez-Torres, sadeleştirilmiş, melankolik çalışmalarıyla, AIDS krizinin ortasında 80’li ve 90’lı yıllardaki kayıplarla başa çıkmak için çağrıştırmacı bir dil buldu. Gonzalez-Torres, heykelerde, enstalasyonlarda, fotoğraflarda ve daha fazlasında anlamın nasıl oluştuğunu ve bir insanın gerçekten yok olmasının ne anlama geldiğini keşfetmek için Minimalizmin görünümünü inceledi” sözlerine internet yazısında yer vermiştir (Greenberger, 2021).

¹⁷ İnflamasyon, bağışıklık sisteminin organları enfeksiyondan ve yaralanmadan korumaya çalışması esnasında meydana gelir. İnflamasyonun amacı, vücudun iyileşmeye başlaması için hasarlı dokunun yerini belirlemek ve ekarte etmektir.

Resim 18: Felix Gonzalez-Torres, “İsimsiz” (Para Un Hombre En Üniforma), 1991.

Gonzalez-Torres'in şeker heykelleri çalışması sergiye gelen izleyiciler tarafından tüketilebiliyor konumda sunulup, sergi boyunca yenileniyor. Bir diğer çalışmasında ise Torres aşkı ele alarak, sevdiğiyle yan yana olmayı, aynı zamanı paylaşmayı, mutlu olduğu anıları sanatında plastik bir dile çevirerek seyircisine belki de en özel anısını, acısını aktarıyor (Resim 19). Seylan Kandak bir blog yazısında Torres'in sanatsal görüşüne ve yaklaşımına parantez açarak; “Gonzalez Torres'in partneri Ross Laycock 1987 yılında AIDS'e yakalanıyor ve 1991 yılında hayata veda ediyor. Torres bu çalışmanın ön çizimleriyle beraber Laycock'a gönderdiği bir mektubu: *"Şimdi senkronize olduk, şimdi sonsuza kadar. Seni seviyorum."* sözleriyle noktıyor” açıklamalarını, eser görselleriyle birlikte yer vererek aktarmıştır (Kandak 2021).

Resim 19: Felix Gonzalez-Torres, “İsimsiz” (Mükemmel Âşıklar), 1987–90.

Aran Sabaner'in *Argonotlar*'daki yazısında "Enstalasyonun belirttiği üzere, hiçbir iki saat sonsuza kadar senkron kalamıyor, senkron en nihayetinde bozuluyor. AIDS sebebiyle ölen Ross ve Félix "kusursuz" âşıklar, ancak zamana yenik düşüyorlar. Buna rağmen enstalasyona eşlik eden bir mektupta Félix, Ross'a saatlerden korkmamasını söylüyor" AIDS ile ilgili yaklaşımına değinmiştir (Sabaner 2021).

Resim 20: Derek Jarman, Biyografi Mavi / Blue, 1993

Derek Jarman, yönetmenliğindeki 1993 yapım Mavi/Blue isimli drem filmi AIDS'e bağlı anlatımlar içeren ve Jarman'ın ölümünden üç, dört ay önce yayınlanan son uzun metrajlı filmi olmuştur. Sanatçı son zamanlarında sadece mavi rengini gördüğünden ötürü filmin ismini ve temasını buradan almıştır.

Derek Jarman'ın filminden esinlenerek Isaac Julien'ın enstalasyonun da serginin seyircilerini daha içi içe bir atmosfere davet ettiğini görmekteyiz. Filmin mavi renginin, ortamda izleyicilerinin uzanarak veya da oturarak deneyimledikleri bu eşsiz an dinledikleri ses ile bütünleşmiştir.

Resim 21: Derek Jarman hakkında bir belgesele de imza atan İngiliz sanatçı Isaac Julien'in Derek Jarman: Brutal Beauty adlı sergisinden bir enstalasyon.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÜNCEL SANATTA SALGIN VE ENDİŞE

3.1. Güncel Sanatta Salgın Konulu Eserlere Distopik Bakış Açısı

“Sanatçıların gereksiz olduğunu düşünüyorsanız karantina sürecini müzik, kitaplar, şiirler, filmler ve resimler olmadan geçirmeyi deneyin!”¹⁸

Sanat tarihine bir pencere araladığımızda farklı dönemlerde ve kültürlerde salgın hastalıkların birçok türünü toplumları kasıp kavururken görmekteyiz. Oldukça travmatik bir durum yaratması olağan olup, denge bozuklukları ve insanların zihinlerinde ölüm ve kaybetme korkusunun hasara yol açması gözlemlenmiştir. Tabi ki korona virüsü sanatsal anlamda incelerken korona virüsün ne olduğunu bilmek önemlidir. Gerçeğe dair bilgisizlik ve belirsizlik durumu böylesi bir pandemiyle toplumların karşı karşıya geldiği ekonomik, politik, teknolojik yapılanmaların birçok alanını etkilemiş, bu durumların yanında sanatsal üretimlerin ve üreticilerin virüsü algılamalarındaki dönüşüm yansıtılmıştır. Küresel çapta salgını diğer birçok olaydan ayıran durum aslında yüzyılın ilk büyük salgını olmasından ve söylem-haber gibi teknolojik sosyal kaynaklardan anlamsız, kaygısal ve psikolojik unsurları barındıran gereksiz haberler sayesinde olumsuz etkilenmeler hızla artmıştır. Ülkemiz ve dünya korona virüsle karşı karşıya geldiği günden kısa bir süre sonra sanatsal anlamda ekranlara yansıyan belgeseller, yazarların yazmış olduğu kitapların filmleri veya da yönetmenlerin salgın temalı filmleri gerek beyaz perde gerekse toplumların etkilendiği bu süreçte evlerindeki teknolojik cihazlardan bu durumlara görsel maruz kalmaları tespit edilmiştir. Bu konu sadece salgın ile ilgili değildir. Herhangi bir felaketle veya da olayla karşı karşıya kaldığımız süreçlerde teknoloji bize bunu belgesel niteliğinde fakat endişe duygusunu yüksek oranda hissettiren filmler ile yansıtmaktadır. Salgın sonrasında birtakım alınan kararlar sonucu toplumlar daha robotik ve dakik gün içerisinde kendilerine verilen saatleri değerli ve verimli bir şekilde üretmelerine dönüşmüştür. Sokağa çıkma yasağı ile bir süre hayat sosyal alanlarda durmuştur. Sanat her yönüyle bir anlatım aracıysa tiyatro, sinema, müzik ve resim anlatılmak isteneni

¹⁸ Amerikalı ünlü yazar Stephen King’in attığı bir tweet.

ifade etmek için bu salgın temasını kendilerine özgü ve içlerindeki korku ve acıyı dışı vurarak biçim kazanmıştır. Doğada biçimlerin veya da olguların tek başına anlamlandırmayacağı için sanatçının bu duruma anlamlar yükleyerek tanımlayabileceğine şahit oluyoruz. Sanatçı korona virüsün etkisi altına almış olduğu dünyadan ilham alır. Korona virüs, Modern yaşam tarzının ve çağdaş sanatın dünya geneli etkilenmiş olduğu ilk büyük felakettir. Güncel sanatta Kültür ve Sanat Merkezleri, Sanat Galerileri, Fuar ve Fuaye Mekânları ve Müzeler pandemi sürecinde sanatçılar ve sanatseverler bakımından duraksamaya uğramıştır. Bu durum sanat piyasasını virüsün çıktığı ilk zamanlar oldukça etkilemiştir. Şu an tehlike halen geçmemiş alınan önlemlerin daha çok dikkat edilmesi ve geçmiş pandemiler ve sanat tarihi analizlerinden yola çıkarak “Tanrının Gazabı” şeklinde yorumlanması arasında bağlam kurulabilir. Bunun nedeni günümüz toplumunun ilk zamanlardaki korkusuna oranla şu an salgının ölüm oranlarının azalmasındaki esneklik payı biraz olsun rahatlamayı getirmiştir. Sanatçılar bu durumların içerisinde fakat seyircisi olmayı daha çok tercih ettiler. Bunun nedeni ise sanatçılar yaşamış oldukları bu travmatik durumu ve yüzyılın en ölümcül salgını ile karşı karşıya gelmeleri de haliyle kaygısal olarak sarsmış kendi sanat pratiklerinde bu durumu açığa çıkartmışlardır. Çağdaş Sanatta o kadar çok teknik ve üslup bulunmakta ki koronavirüsün şekil aldığı formlar oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin performans sanatı oldukça riskli bir konu olduğu için bu alanın sanatçıları salgın konusunda eğer bir performans gerçekleştireceklerse hayatlarını oldukça riske atmış olacaklardır. Veya da başka bir teknik cam sanatı, bu teknikte ise sanatçıları virüs formuna benzer heykeller ile kendilerini ifade etmektedir. Sanatçılar her zaman yeni konuların arayışı içerisinde. Bunun yanı sıra yeni biçimsel ve tekniksel arayışların da girişiminde olup elde edilen biçimle ruh halini yansıtmaya çalışmışlardır. Pandeminin çıktığı ilk zamanlarda ekonomi bazı ülkelerde alt seviyelere düşmüştür. Bu durum o ülkelerin sanatını da etkilemiştir. Bunları görsel hafızalarına kaydeden sanatçılar ise bu korkulu süreçte sosyal medyadan beslenmişlerdir. Çiğdem Tanyel Başar’ın *Pandeminin Gölgesinde Sanat-Sanatçı-İzleyici* isimli araştırmasında pandeminin sanatı nasıl etkilediği konusunda “Salgının en çok etkilediği ülkelerin başında gelen İspanya’da karantina altında sıkılan insanların balkonlarında şarkı söyleyerek ve dans ederek bir performans

sergilemelerine şahit olduk ve hatta benzer performansların ülkemizde de yapıldığını gördük.” bu bilgiye değinmiştir (Tanyel Başar 2021: 58).

3.1.1. Covid-19 (Koronavirüs)

Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan Koronavirüsün bir türü olan “Covid-19” 2019 Aralık ayından bu yana küresel çapta toplumları oldukça etkilemiştir. “İlk kez Aralık 2019’da Çin’de görülen yeni tür bir koronavirüs hastalığının (COVID-19) kısa sürede dünya çapında hızla yayılması sonucunda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir” (Çakır; Küçükarslan 2022: 1). Günümüzde hem sanatsal hem de farklı birçok açıdan ‘Koronavirüs’ hastalığı tarihte incelemiş olduğumuz travmatik ve ölümcül küresel pandemilere de örnek teşkil etmektedir. Toplumun normal yaşantısı devam ederken böylesi büyük bir salgının aniden gerçekleşmesi elbette beklenmediktir. Bu nedenle bilinç düzeyinde hepimizin bildiği ölüm, gündelik hayatta aniden ve şiddetli bir biçimde karşımıza çıktığında bu deneyime “travma” diyoruz. Bu konuyu destekleyici ve salgının ne gibi travmalara yol açtığına açıklık getirildiğinde; Travmanın çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. “Salgının seyrini bilememek, belirsizlik travmadır, ateşim var mı deyip durmak, bedenle ilgili her an ‘tetikte olmak’ travmadır, virüs bulaşan hastalarını ziyaret edememek, yakınlarına destek olamamak bir travmadır” (Reyhanlıoğlu; Yeşildal 2020: 59, 60). Travma şeklinde açıklamaların olması örnek teşkil etmiştir. Bu hastalık ile günümüz toplumu kendini oldukça zorlu ve riskli bir hayatta kalma mücadelesinde bulmuştur. Korona virüsler, elektron mikroskopları aracılığıyla incelendiği zaman, yuvarlak formlarda üzerlerinde çıkıntıları olan bir taca benzetildiğini söylemek mümkündür. Bu incelemeyi destekleyen bir açıklama da “corona Latince taç anlamına geliyor. Mikroskop altında virüse bakıldığında şekli, ışık huzmesi şeklinde bir taca benzetiliyor. Bu yüzden ismi Corona” bu şekilde bahsedilmiştir. Ayrıca buna paralel salgınların bu türü Koronavirüsler toplumumuzda yıllardır görülmektedir.

“Korona virüs ilk olarak 1930'larda tavuklarda tespit edilmiştir. İnsanlarda ölümcül olabilen solunum yolu enfeksiyonlarına neden olan korona virüs, memelilerde ve kuşlarda rastlanılmaktadır. Daha öldürücü çeşitler SARS, MERS ve COVID-19 olarak ön plana çıkmaktadır. Hayvanlardan insanlara geçebilen korona virüs enfeksiyonlarını önlemek veya doğrudan tedavi etmek için henüz aşılar veya antiviral ilaçlar geliştirilmemiştir” (Alpago; Alpago 2020: 102).

Koronavirüs pandemisi ile ilgili “henüz kesinlik kazanmasa da virüsün rezarvuarının “Rhino lophus sinicus” türü yarasalar olduğu, yarasalardan da pangolin isimli hayvana geçtiği, bu hayvanı da Vuhan’daki canlı hayvan pazarından satın alıp yiyen insanlara bulaştığı iddia edilmektedir” (Reyhanlıoğlu; Yeşildal 2020: 40). 21. Yüzyılın en ölümcül hastalık olarak bilinen korona virüsten korunabilmek için bedensel hijyene dikkat etmek önemlidir.

İnsanoğlunun doğayı yanlış şekilde kullanarak ona zarar vererek birtakım tahribatlar geliştirerek yarattığı ekolojik dengesizlik yine insanoğluna salgın olarak geri dönmektedir. İnsanlık kendi verdiği zararın faturasını yine kendi ödemektedir. Bunların arasında depremler, seller, tsunamiler, doğal afetler ve konu bütünlüğü bakımından veba salgınları da halen tehdit unsuru olmaya sınırsız devam etmektedir.

“Doğal yaşamın bir parçası olan virüsler, bakteriler ve diğer mikroorganizmaların yayılması dinamik bir süreçtir. Önemli olan insanların bu süreci ne ölçüde kontrol altında tutabildiğidir. Üstelik bu süreç doğanın düzeni içerisinde milyonlarca yıldan beri devam etmektedir. Ancak doğal düzen insan eliyle her gün biraz daha tahrip edildiği için, insanlar doğanın kendi kendini dengeye getirme gücünden yoksun kalarak suni çözümler geliştirmek zorunda kalmaktadır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte salgın hastalıkların yayılma hızı daha da artmıştır. Bu açıdan salgın hastalıklardan korunma küresel bir sorun haline gelmiştir. 21. Yüzyıl insanı ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve sağlık alanında daha bilinçli ve birikim sahibi olduğundan dolayı hastalıklar hakkında daha çok bilgiye sahip olduğu varsayılmaktadır. Ancak korona virüsün ortaya çıkmasıyla insanların sağlık alanında gerekli bilinç seviyesine ulaşamadığı, virüs gibi viral salgınlar hakkında yeterli birikim ve donanıma sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır” (Alpago; Alpago 2020: 101).

Bu döngünün ve gidişatın paralelinde sosyoekonomik yaşam başta olmak üzere eğitim sektörü, sağlıksal alanlar ve kamuya açık sosyokültürel alanlarda değişimler ve bu değişim süreçlerine adapte olma süreci gözlemlenmiştir. Bu değişim ve dönüşümü takip eden dijitalleşme süreci ve online çözüm önerileri gün geçtikçe talep edilen bir hale gelmiştir ve karantina süreçlerinde daha verimli, daha sağlıklı bir yol olmuştur. Tarihe bakıldığında elbette sayısız kayıplar vardır fakat insanoğlu bugüne kadar ortaya çıkan salgın hastalıkları da yenmeyi başarmıştır. Günümüz korona virüsünün geçmişe oranla farkı bilimsel ve teknolojik alanda var olan yeniliklerin salgının hayatımıza olan

kötü etkisini azaltmasıdır. Özellikle sanat, eğitim ve ticaretin pandemi sürecinde de online olarak devam etmesi ve bunun sonucunda online paneller, sunumlar ve sanatsal sergileri ve birçok alanda online satışların yapılması hayatın bir şekilde devamlılığını sürdürülmesini sağlamıştır. Bugün korona virüsün etkisi halen devam etmektedir. Bugün küresel anlamda salgının bertaraf edildiği düşünülse de psikolojik bir baskı ve endişe az da olsa etkisini sürdürmektedir. 21. yüzyıl da ekonomik, psikolojik, çevresel birçok sorun ile varlığını sürdürmeye çalışırken bile zorlanan insanlık bir de böyle bir pandemi ile daha da kaygılanmıştır. Pandemi dünyanın birçok yerinde endişe, kaygı ve korku duygularını insanlara hissettirir hale gelmiştir.

İnsanoğlunun algı ve düşünsel süreçleri hemen hemen birbirlerine benzer ilerleyişler göstermektedir. Bütün kaygı bozukluklarının altında yatan ise özellikle düşünsel anlamda hem yoğun ve stresli bir tehlike güdüsü hem de bu tehlikeyle baş edebilme güdüsü yatmaktadır. Bu kaygı bozukluklarını birbirinden ayıran en önemli özellik ise tehlikenin ne olduğu ve o tehlikenin bulunduğu toplumdaki yöneldiği alanın sınırlılıklarıyla ilgilidir. Yaşadığımız toplumda birçok şeyin kaygısı vardır. Konu bütünlüğü gereği sağlık kaygısında ise toplumda ciddi bir tehdit unsuru uyandırmış ve ölüme yol açan bir tür hastalık çeşidi olması durumudur. Sağlıksal açıdan kaygıyı panik bozukluktan ayıran en önemli nedenlerden biri hastalık kaygısının sürecinin uzamasındaki etkenlerden kanser, grip ve günümüz sağlık sorunsalı Korona Virüs vb. söz konusudur. Korona Virüs de hemen hepimiz enfeksiyon riskinin bilincinde olup, insan bedeninin yaşamla ölüm arasındaki savaşın düzeyinin gelgitlerini görmekteyiz (Sayar 2020: 22). İnsanoğlunun hayatta var olduğu süreçteki potansiyeli içinde güzel şeyler olduğu kadar dehşet verici, kötü ve acınası şeylerle de karşı karşıya gelmiştir. Bu acı ve kötü durumların örneği olarak Korona Virüs kaçınılmaz bir örnek sayılmaktadır. Bu salgın hastalıktan ötürü insanoğlu kaygıyı ve korkuyu yaşayıp ölüm kavramını daha farklı algılayıp ölümle bu durum neticesinde yeniden yüzleşmişlerdir. Salgının gidişatındaki belirsizlik hissi ölüm kadar tehdit edici olup fakat endişe oranını da yüksek seviyelere çıkarmıştır. “Covid-19 kaygısının temelinde tehlikenin nereden geldiği ve nerede duracağına dair belirsizlik, tehlikenin yakınlığı yani bizim ve sevdiklerimizin başına gelme olasılığını yüksek görmemiz, diğer yandan eğer Covid-19 enfeksiyonuna yakalanırsak bunun büyük olasılıkla çok kötü sonuçlanacağı yönündeki algımız, bir diğer yandan da kendimizi bu enfeksiyon karşısında güçsüz

görmemiz ve bize destek olabilecek kaynakları az ve güvenilmez bulmamız yatıyor” (Sayar 2020: 30).

3.1.2. Covid Döneminde Yapılmış Distopik Çalışmalar

Toplumlar gibi sanata ve sanatçıya da etki eden endişe, sanat piyasasında da yerini bulmuştur. İnsanlar koronavirüs pandemisi nedeniyle endişelenmişler, aç ve işsiz kalmışlar, hastalanmış ve yakın kaybı gibi problemler ile de yüz yüze gelmişlerdir. Sağlıkçıların hayatlarını kaybetmeleri ise toplumda ve çalışan yakınlarında ciddi demoralizasyonlara neden olmuştur. Tabi ki bütün bu gidişat sanata yansıtılmıştır. “Kaygı gibi bir kelime de sadece öznenin çöktüğü bir anın karşılığı değil, onun varoluşunun bir parçası olarak görülmelidir. Ancak Salecl’in ifadesini izlersek günümüz kültürünün özelliklerinden bir tanesinin kaygılı bir kültür olduğu ve kendisini var ederken meydana getirdiği paradokslarla bunu gerçekleştirdiği söylenebilir” (Aksoy, Barış Engin 2021). Bu bağlamda günümüz kültürünün ve toplumunun etkilendiği koronavirüs kaygının ve endişenin hissedildiği sağlıksal ve küresel bir sorundur. Koronavirüs’ün ilk zamanlardaki hızla ilerleyişi korku ve dehşet duygusunun hissiyatının yönünü zaten endişeli olan toplumlara çevirmiş ve ölümlerin ardı arkasının kesilmeyeceğini hissettirmiştir.

“Kaygı, nesnesizdir (korku değildir), dehşet ise “insanın hazırlıklı olmadan tehlikeye daldığında içinde bulunduğu” durumu işaret etmektedir” (Aksoy, Barış Engin 2021) . Koronavirüs salgınına da hem ülkemiz hem de dünya geneli oldukça hazırlıksız yakalanmıştı. Bu duruma en iyi sağlık çalışanları yani doktorları örnek gösterebiliriz. Pandemi sürecinde sağlık çalışanları daha stresli, endişeli ve dehşet içerisinde. Bu duyguları toplumlara göre daha fazla yaşayıp, ölümlere onlardan daha çok tanıklık etmeleri de olağandır. Sanat tarihinde Edward Munch’un eserleri bu tür duygu duyumlarına (kaygı, ölüm, melankoli, endişe) örnek teşkil etmektedir. ‘Çığlık’ ve ‘Kaygı’ isimli eserlerinde kaygının ve endişenin nereden geldiği belli değildir. Günümüz sanatındaki korona örneklerinde ise kaygının ve endişenin meydana getirdiği travmatik boyutlar gözlemlenmiştir.

Gelişen bu olay dışında sanatsal etkileşimlerin ve üretimlerin zor süreçlerde ortaya çıkması konusunda şu şekilde bir sonuca varılabilir. Korona virüs salgınının dünyaya bir hayli hızla yayılıp ilerlediği ilk zamanlarında bazı sanat destekçileri,

birtakım bağımsız kampanyalar başlatmıştır. Sanat dünyasını ‘korona virüs’ salgını çerçevesinde eserler üretmeye davet etmiş ve bu çağrıya da hemen hemen sayısı binleri aştığı tahmin edilen bir sonuç ortaya çıktığı kanısına varılmıştır. Çiğdem Tanyel Başar’ın da makalesinde bu konuyu incelediği üzere “mart ayında Birleşmiş Milletler ve Amplifikatör isimli bir sanat grubu” içerisinde yer alan sayısız eserin arasından sanatçı Lisa Vollrath’ın ‘Mask Up’ isimli salgın konulu anlamlı çalışması örnek teşkil etmektedir (Başar 2021: 60). Diğer bir önemli eser ise “Marvin Madariaga’nın poster tasarımı "Essential", New York’ta bir hastane binasına yansıtılıyor. Sanat grubu Amplifier’ın pandemik sanat için açık çağrısına sunuldu” (Baskar 2020).

Resim 22: Marvin Madariaga, Essential, New York’ta Bir Hastane, 2020

Marvin’in yorulmadığı eser ise hastane dış cephesinde yer alması sebebiyle hem popüler kültürü takip etmiş hem de tıp çalışanlarına farkındalık oluşturmuştur. Sanat piyasası bu süreçte bir hayli stresli günler geçirmişti. Bu yüzden salgın sürecinin nasıl bir yol izleyeceği konusunu tartışmak olağandır. Sürecin ilk zamanlarında artık ölüm oranlarının da artması sebebiyle böyle önlemler alıp, kısıtlamaya gidilmesi söz

konusu olmuştur. Virüs kapmamak için evlere çekilen kitlenin dışında, virüse rağmen çalışmak zorunda olan bir kitle de mevcut ve bu kitlenin arasında en önemlisi de sağlık çalışanları yer almıştır. Yine devamında sağlık çalışanlarını da ilgilendiren sanatsal korona virüs örneği içeren bir diğer eser ise sokak sanatçısı Banksy olmuştur. Farklı kaynaklara göre henüz netlik kazanmasa da Banksy'nin 1974 civarlarında doğduğu düşünülmektedir. Dünya çapında oldukça esrarengiz bir karaktere sahip olmasının yanı sıra, yaptığı işlerle de toplumda çarpıcı bir etki uyandırmış ve popülerliğini koruyan bir sokak sanatçısı olmuştur. Günümüz sanatında önemli bir yeri olan fakat kimliğini gizli tutan bir sanatçıdır Banksy. Banksy, genelde duvar resimlerinde dünyada yaşanmış ve insanoğlunu yakından ilgilendiren küresel çapta birçok olaya da tanıklık edip bunları günümüz sanatına uygun bir biçimde sokaklara ve dışarılara yerleştirmiştir. Bunların arasında savaşlar, kapitalist düzen, anti kuruluş, küresel ve kamusal birçok farklı konu dışında en önemlisi de salgın hastalıkları da eserlerine yansıtmıştır. Eserlerinde kullanmış olduğu imgeler arasında ise çocuklara sıkça yer vermesinin dışında, yaşlılar, maymunlar, polisler, askerler ve korona virüsü içeren figürlerin içinde ise fareler, maskeler yer almaktadır (Özen; Eken 2017: 502).

Koronavirüs örnekleme açısından Banksy bu seferki çalışmasında süper kahramanlara vurgu yapmıştır. Bu çalışmada süper kahraman şeklinde hemşire bir bebek ile oynayan bir çocuk resmedilmiştir. Tek renkli bu tablosu ile yine bir çocuk figürü çalışmıştır. Çocuk burada dizlerinin üzerine çökmüş bir duruş sergilerken dikkatleri çeken bir diğer nokta ise yanında duran oyuncak kovanı ya da o anki bakış açısına bakarsak çöpe atılmış oyuncaklar olarak da yorumlanabilir. Çünkü diğer süper kahramanlar o an o çocuğun gözünde değerli olmayıp hemşire süper kahramanı tercih etmiştir. Böylelikle o yaştaki bir çocuğun da çevresini ne kadar dikkatli bir şekilde gözlemlediğini de görmekteyiz. Diğer süper kahramanlar ise örümcek adam, batman gibi karakterlerdir. Çalışmaya daha dikkatli bakıldığında tek renkli unsurun kırmızı haç ambleminin olması dikkatleri çekmiştir.

Resim 23: Banksy, Southampton General'in C Katı, Birleşik Krallık, 2020

Banksy bu çalışmasını şuan da Southampton General'in C Katındaki personel ve hastalar tarafından görülebilir ve sanatçı bu sayede pandemiye de farkındalık yaratmıştır. Böylelikle sağlık çalışanlarına da sanatsal bir motive olmuştur (Gompertz 2020). Genel anlamda korona virüs ve sonraki sürece bakıldığında sanata yansıtılmış unsurların odağında sağlıkçıların olduğuna ve farklı tekniklerde bunun sanata aktarıldığı birtakım görseller araştırma sırasında tespit edilmiştir. Güncel sanatçıların tuvallerine yansıttığı virüsler, sağlık çalışanları, maskeler sıklıkla kullanılan virüs konusu da yansıtan kavramlar olmuştur. Korona virüs erken dönemlerine ve şu an ki tablosuna bakıldığında ilk zamanlarında izolasyonun ve bunun getirdiği yalnızlık duygusu sanatçıları en çok etkileyen sebeplerden olmuştur. İnsanlar maskelere ne kadar hazırды ve bunun psikolojisi sanatta farklı şekillerde yorumlanıyor. Sanatta en çokta maske bu virüs krizinin kilit sembolü olmuştur.

İngiliz bir sanatçı Luke Jerram korona virüse çağdaş bir bakış açısıyla yaklaşarak korku saçan bu virüsü daha büyük bir şekilde cam formuyla bütünleştirmiştir. Ortalama çap ölçüleri 21-23cm aralığında olan bu cam heykel

bilimsel ve tıbbi bir mücadeleyi de eserinde yansıtmıştır. Korkulan bu simgeyi ölümün devam ettiği bu sürede çalışması sanatındaki azim ve özgüveni de görünür kılmıştır.

Resim 24: Luke Jerram, Covid-19, Cam Heykel, 23cm Çap, 2020

Luke, eseri ile ilgili korona virüsün yayılma hızını yavaşlatmak adına, tıbbi anlam ve önem taşıdığına, sağlık çalışanlarına ve bilimcilere övgü niteliği taşıdığını söylemektedir. Eserin saydam yapıya sahip oluşu ise virüslerin ışıkların dalga boyundan daha küçük olduklarından renklerinin olamayacağı durumundan dolayı renksiz ve saydamdır (Jerram 2020). Yine korona virüs salgınını sosyal, ekonomik, politik ve sağlıksal açıdan ele alan tekstil sanatçısı Frances Crow seri çalışması üretmiştir. Crow bu seri çalışmasını tapestry tarzda çalışmış olup eserleri böylelikle korona virüs ve sağlık çalışanları konusunun farklı tekniklerde de ele alınabildiğine olanak sağlamıştır. Korona virüs ve virüsün ilk zamanlarında ırkçılığı içeren birtakım yaşanılmış olayları eserinde verdiği bazı kaynaklardan okunup tespit edilmiştir. Bu ırkçılık durumu da “Black Lives Matter” olayı olmuştur. Sanatçı salgın sürecinde sadece salgını hedef almamış toplumu da ilgilendiren hassas konulara yer vermiştir. 2020 yılı farklı alanlarda da akıllarda kalacak yıl olmaya devam etmiş ve şu an halen bazı kitleler tesir altında kalmıştır.

Ai Weiwei; koronavirüs sürecinde sosyal sorumluluk ve farkındalık odaklı hayır kurumlarına yardım amaçlı hem de sanatını icra edeceği bir yol izlemiştir. Ortalama rakamın ise 10.000 civarında olduğu düşünülen maske üretimi işine girmesi ile insanlara da yardımı da olmuştur. ‘Ai, salgının insani bir kriz olduğunu söyledi. 21. Yüzyıl anlayışımıza meydan okuyor ve bizi bekleyen tehlikelere karşı uyarıda bulunuyor.’

Ai Weiwei sanatıyla ve bakış açılarıyla oldukça güncel ve popülerliğini koruyan bir sanatçıdır. Koronavirüs salgınına bakış açısının insani kriz ve kaotik bir durum olduğu düşüncelerinin yanında, gelecek ile ilgili gelişen bu çağın içerisinde iyyinin olduğu kadar kaygısal birtakım uyarıların da olabileceği yorumlar bu kanılara varılmıştır. Weiwei, pandemide kalındığı sürelerde, sanata da en çok ilham kaynağı olarak yansıtılan maske formu ile bir fark yaratmıştır. Çevrimiçi ilerleyen bu sanat projesinin küratörlüğünü Alexandra Munroe ile ortak ilerlemişlerdir. Sokağa çıkma yasakları, kısıtlamalar, kaygısal birtakım sorunlar olsa da Weiwei sanatını günümüz imkânları ve olanaklarını kullanarak sessiz kalmamıştır. Weiwei’nin Berlin’deki stüdyosundaki ekibinin desteği ile kumaş yüz maskelerine baskılar, çizimler ve serigrafi teknikleri ile ortaya çıkan sayısı bini aşkın maske eserler üretmeleri için zoom toplantıları ve görüşmeleri de yapmıştır. Bu maskelerin her biri imzalanmış ve farklı sanatçıların da beyanları doğrultusunda ek olarak da kısa bir küratöryel metinlerle de amaca uygun paketlenmiştir.

Resim 25: Ai Weiwei, MASK, Serigrafi, 2020, Berlin Sanatçı Stüdyosu.

Munroe da sanat piyasasında kesinlikle kriz ve kaosu olduğunu farkında olmasının yanı sıra ek olarak kesinlikle durmadığının, üretimlere devam edildiği yorumunu vurguladığı tespit edilmiştir. Weiwei ile yapmış olduğu bu sanatsal farkındalık ile ilgili de Munroe dünya sanat piyasasının önemli isimlerinden, Weiwei stüdyolarına bir pencere aralayarak korona virüs salgını ile sanatçının nasıl baş ettiğini ve sanatı ile nasıl bir farkındalık yaratıp konuşturduğu da gözlemlenmiştir.

Sanat piyasasının bir diğer güncel örneği Birleşik Krallık sanatçısı Tom Abernethie'nin *The Face Of Covid-19* isimli çalışması örnek teşkil etmiştir. Abernethie izolasyon ve karantina süreçlerinde toplumumuzun içsel yapısına dönmesine ve eserindeki bu karmaşıklığa da arşivlerden çıkan sanatsal kareler ile desteklenebilir. Abernethie'ye göre Covid-19'u kişileştirdiğini ve bunu da kargaşa ve karışık bir kompozisyonla sunduğu eserinde gözlemlenmiştir. Eserinde enstrümana benzer aletlerin olması ve çalışmanın odak noktasındaki göz imgesinin aslında toplumların her şeyi görüyor olmasına, bunun yanında salgına yakalanıp acı çekerek ölen insanların bir sesi olarak da yorum getirilebilir. Pandemi döneminde birçok sanatçının ortaya çıkardığı çalışmalarda özellikle algıda birtakım değişiklikleri ve de yaratıcılığın arttığı sanat eserlerinde oldukça görülmüş ve eleştiriye açık bir şekilde yol izlenmiştir. Evlere kapanan sanatçıların sosyal medyanın birçok imkânından faydalanarak hayal gücünü geliştirip birçok görsel unsurun etkisinde kalarak bambaşka düşüncelerine ve bunları sanata dökmeye vesile olmuştur.

3.2. Salgın ve Sürecin Sanat Piyasasına Yansıyış Biçimleri

Bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere dijitalleşen çağımızda sanatı etkileyen en önemli sağlıksal ve küresel problem olan 2019 Aralık ayında Çin'de ortaya çıkan ve hızla tüm dünyaya yayılan hastalığın bir anda pandemiye dönüşmesi ile ölümlerin artması tam anlamıyla modern çağda geçmişteki kaygı ve endişe durumlarına geri dönmemize neden olmuştur. “Mart 2020’den bu yana COVID-19’un etkisiyle tüm piyasalar gibi sanat piyasası da yavaşladı ve hem zorunlu hem de çok hızlı bir değişime girdi. Art Basel ve USB Pazar Raporu’nda belirtildiği gibi, dünya galeri satışları 2020’nin ilk yarısında yaklaşık %40 düşüşe girdi. Art Basel¹⁹ ve

¹⁹Art Basel, İsviçre'nin Basel kentinde her yıl düzenlenen, kâr amacı gütmeyen, özel sektöre ait ve yönetilen bir uluslararası sanat fuarıdır.

UBS'in 2020 yılının ilk yarısı için yaptığı ankete katılan koleksiyoncuların %59'u pandemide koleksiyon yapma heveslerinin arttığını söylerken, %31'i ise sanat eseri satın aldıklarını ifade etmişlerdir." (Seçkin 2021: 161, 162). Geçmiş yüzyıllarda karşımıza çıkan salgın hastalıklarla günümüzün kıyaslanması, ölüm oranının ve çizelgelerin bulundurulması, sanat pazarındaki alım-satım durumları, eserlerin satışlarındaki verilerin yüzdeleri, toplumların kaygısal ve psikolojik duygu-durum bozuklukları ve sanatsal ifade biçimlerinin, yöntemlerinin farklılaşması sanatsal açıdan ifade edilip, aktarılmıştır. Tüm dünyayı etkileyen pandemik durum gündemimize girerek normal yaşantıların birden anormal bir hale adapte oluşum süreci, insanlığın bütün düzenini etkilemiştir. Salgının hızlı yayılmasını durdurmak amacıyla ülkeler karantinaya girmiş ve bu durum ülkelerin ekonomilerini, işsizliklerini, sağlık sektörünü ve sanatsal açıdan galeri ve hemen hemen her kesiti önemli ölçüde etkilemiştir. Sanat dünyasının pandemiyle imtihanı ise galerilerin, müzelerin, müzayede evlerinin geçici olarak kapalı tutulması, hazırlanan etkinliklerin, sergilerin veya gösterilerin askıya alınıp net tarih belirtilmemesi insanlarda kaygıyı da endişeyi de uyandıran faktörlerin içerisinde yer almıştır. Çünkü sanatçı yaptığı sanat eserini izleyiciye aktarmak ister. Bu nedenle sanatsal bakış açısıyla bu olay örgüsünü bu şekilde yorumlayabiliriz. Sanat dışı alanlarda yine kendi işleyişlerinde yolunda gitmeyen sebepler doğrultusunda kaygı ve endişe tespit edilebilir. Dijital çağın bizlere sunduğu olanaklardan faydalanmak gerekirse, uzun süre askıya alınan galeriler ve müzeler sergilerinin bir bölümünü ve sanatçıları dijital ortamlarda sergilenenebilir bir forma dönüştürüp ve tasarlayıp yeni dijital düzene uyum sağlamaları sanatın kaos ve panik durumlarında bile varlığını koruyabilmesini sağlamıştır. Yeni medya sanatçıları konumunu koruyup günceli takip ederken, bunun da üzerine çıkıp yeni bir düzeni yani çevirim içi müze gezileri veya sergileri pandemi şartlarına ve koşullarına uygun bir şekilde hazırlamıştır. Bu durum Türkiye'yi kültür ve sanat sektörleri açısından ilk başlarda dünya geneli pandemiden nasıl etkilendiyse benzer şekilde etkilemiştir. Ama markalaşmış ve işin ciddiyetini koruyup savunmalarını ona göre oluşturan galeriler ve müzeler çalışma sistemlerini, olanaklarını ve planlamalarını doğru uygulandığı için sıkıntı yaşamaları mümkün olmadığı gözlemlenmiştir. Öte yandan küçük galeriler birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Pandemi süreci devam ederken gözlemlenen bulgular arasında olağan dışı salgınların yaşandığı geçmiş dönemlerdeki hastalıklara ve

toplumların nasıl kaos ve korku yaşadığına korona virüs ile benzerliklerine rastlanmıştır. Salgınlarda dijital yol izleme süreçleri ise faydalı atılımları ve etkileşimleri de doğurmuştur.

“Salgın dolayısıyla sanat dijital bir platform üzerinden alıcıya ulaşmaya başlamış ve galeri, müze, konser salonları gibi sanatsal sunumların mekânları da bu dijitalleşmeye uyum sağlamışlardır. Bu süreçte en belirgin durum müzelerin arşivlerini, koleksiyonlarını dijitalleşmeye açarak dünyanın her yerinden, her türlü sanat eserini ve kültürel değerini bir tıkla izlememize olanak sağlamasıdır. Eserleri birebir gidip görme gibi yeterinde tatmin edici olamasa da bizlere geniş imkânlar sunması açısından oldukça değerlidir. Dünyanın en çok ziyaret edilen müzelerinden British Museum, The Metropolitan Museum of Art, Rijksmuseum gibi önemli müzeler Google Arts & Culture aracılığıyla ulaşılabilir durumdadır. Ülkemizde de birçok önemli müze ve galeri arşivini izleyiciye dijital platformda açmıştır. Sakıp Sabancı Müzesi, Pera Müzesi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, SALT, İstanbul Modern, Borusan Contemporary gibi müzeler de erişime açılan önemli müzeler arasında yer alırlar” (Başar 2021: 59).

Aslında bu gibi olumsuz ve kötü durumlarda her zaman pozitif düşünce adımlarıyla da hareket etmek o anki yaşanan duygular arasında korkuyu, kaygıyı ve endişeyi bastırabilir. Güçlü markaların, galerilerin ve müzelerin arşivleri dijitalde sanatsal tarihi bir tura dönüşmesi toplumu sanat düşüncesinde, karantina süreçlerinde evlerinde de arşivleri açmaya davet etmiştir. Böylelikle kapalı ve kısıtlamalı durumlarda çağımızın imkânları ve yaratıcı fikirler devreye giriyor. Bundan ilham alan fotoğraf ve dijital sanatçıların yorumlarıyla o süreçlerde çıkan eserlerin alt yapısında Covid-19’un yattığı düşünülebilir. Bu düşüncelerin paralelinde çağın felaketi bu konunun sanatçılara ilham boyutunda ilerleyişler tespit edilmiş ve gözlemlenmiştir. Müzelerin ve arşivlerin sadece sanat alanında değil, geçmiş tarihi her alanda içerisine alan görsel bir kütüphane olarak yorumlanması etkili bir tespittir.

“Müzelerinin, galerinin, sergi alanlarının kapalı olması nedeniyle sanatsal iletişimin, diyalogun sosyal medya, online, çevrimiçi kanallar üzerinden gelişmesi çağdaş sanat etkinliklerinde yeni paradigmlar karşısında olduğumuzu düşündürüyor. Pandemi sürecinin gündeme getirdiği değişimleri tartışmaya açmadan önce, sanat ortamımızda neredeyse bir salgın gibi beliren güncel durum

değerlendirmelerinin tuhaf bir şekilde “eski normale” odaklandığını, yaşanan olağanüstü durum sonlandığında her şeyin alışlagelmiş düzenine döneceğine dair bir inanç beslendiğini görüyoruz. Bu da bizi eski normalin neden normal olmadığı, yaşanan durgunluk döneminde sosyal medyada durmaksızın eski etkinliklerini tekrar paylaşma açan sanat aktörlerinin neden “bugünü” kavramak yerine geçmişle uğraştıkları konusunda düşündürüyor” (Sönmez 2020).

Karantina ve kısıtlama süreçlerinin online platformlarda sergilemiş olduğu hareketlilik ile sanatçıların yaşam alanlarına, atölyelerine ve bu süreçte zamanlarını nasıl geçirdiklerine, çevrimiçi imkanlarla ziyaretler başlamıştır. Böylelikle sanatçılar bir nevi ruhsal açıdan etkilenmenin pozitif arınma yolunu ve bu küresel sorun ile nasıl bir mücadele gösterdiğini de vurgulamaktadırlar. “Normalleşme adımlarına bakıldığında Türkiye’de 2020 Mayıs itibariyle bu adımlar atılmaya başlanmıştır. Örneğin bulaş riskinin daha az olabileceği düşünülen sektörlerde tekrar faaliyete geçirilmiştir” (Altıntaş; Özata 2021: 173). Covid 19 salgını her ne kadar ölümcül de olsa, yıkıcı da olsa toplumlar “alınan bu önlemlerle Dünya genelinde yaklaşık iki milyar insan evlerinde kalarak eğitimlerine ve iş hayatlarına interneti ve dijital platformları kullanarak devam etmek zorunda kalmıştır. Hızla yayılan koronavirüs tehdidine karşı alınan önlemler kapsamında geçici süreyle kapatılan kütüphaneler, sinemalar, tiyatrolar, restoran ve kafeler gibi kamusal mekânların başında müzeler de bulunmaktadır” (Akyol 2020: 74). Dünya sanat piyasasını sarmaya devam eden Covid 19’un izleri bu viral durumu sanatlarına yansıtan sanatçıların yorumlamalarını ve nasıl yaklaştıklarını da göz önünde tutmak durumun gidişatını görsel bir şekilde ifade etmektedir.

Covid 19 sadece sağlığımızı değil, sosyal hayatı, ekonomiyi, insan psikolojisini ve elbette sanat camiasını etkilemiştir. Sanatla ilgili olumsuz etkisi galerilerin kapatılmasına kadar varan sıkıntılı bir süreç olmuştur. Fakat pandemi etkisiyle evlerine kapanan insanlar bulundukları ortamı güzelleştirmek adına sanat eserleriyle evlerini güzelleştirmek istemeleri haliyle yapıcı ve olumlu bir atılım olarak görülmüştür. Bu durumda sanat eserleri satışlarına olumlu bir etki katmıştır. Dünya geneliyle pandemi sürecinde sanat piyasasının yüzdesel verilerine ve sanat endüstrisine değinilip, eser

satışlarının hangi pozisyonda olduğu durumuna Tuğçe Kaprol'un '2021'den Sonra Sanat Piyasası' isimli araştırma yazısında şu şekilde bahsedilmiştir.

“E-ticaret ve perakende için günümüzde dijital ortamda satış yapmak avantajdır ancak sanat için bu geçerli değil çünkü özgün yapıtların yüksek fiyatlara alıcı bulunduğu bir endüstride şeffaflık satışta en az tercih edilen niteliklerden biridir. Günümüzde, daha fazla işi çevrimiçi ortamda fiyatlarıyla birlikte görmeye başladık ancak tercihen özellikle birincil piyasada fiyatların gizli tutulması esastır. Birincil pazar tanımı, satışı ilk defa gerçekleşen işler için kullanılır, genellikle sanatçının stüdyosundan ilk defa çıkan işleri temsil eder, örneğin birincil pazarda işler galeri aracılığıyla satılabilir. İkincil piyasa ise arzla şekillenir, pandemi sürecinde olduğu gibi kişiler mecbur kalmadıkça ellerindeki işleri satmazlar, örneğin pandemide Ronald Perelman gibi koleksiyonların satışlarına tanıklık ettik.” (Kaprol 2021).

Bu paralelde sanat piyasası pandeminin hayatımıza girmesi ile birlikte “sanat galerilerinin, müzelerin, sanatçıların ve sanat basınının, öte yandan sanat ile ilgili koleksiyoncuların, sanata ilgili kesimin yeni dijital düzene uyum sağlama evresine tanıklık etmekteyiz.

3.3. Dijitalleşen Salgın

Dijital çağın en büyük getirisi olan internet ve sosyal medyanın gelişi bilginin üstne sanatsal açıdan da birçok aktarım ve etkileşim oranını artırmıştır. Özellikle; Twitter ve Instagram sosyal medya platformlarının da kullanıcıların paylaşımında bulundukları konularla ilgili hashtagler ulaşılabilirliği artırmıştır. Günümüz salgını Covid-19 vakası Çin'in Wuhan eyaletinde 2019 yılının aralık aylarında başlayıp hızla yayılan enfeksiyonlu hasta sayıları ve ölü sayıları pandeminin ilk zamanlarında tüm dünyada kaotik durumlara neden olmuştur. Ulusal ve uluslararası alınan ve uygulanan tedbirler dünya çapında milyonlarca insanın günlük yaşam rutinlerini etkilemiştir. Fiziksel teması azaltarak enfeksiyon oranlarını azaltmayı hedeflemişlerdir. 2019 ve 2021 arası süreç günden güne giderek daha fazla çevrimiçi ortamların ve sosyal medya platformlarının rövanşta olduğu dönemlerdir.

Toplumların yapısını değiştiren, karantina ve kısıtlamalar arasında seyahatleri erteleme durumları, kalabalık ortamlardan uzak durma ve mümkün olduğunca günlük aktivitelere azaltma yollarına gidilmiştir. Özellikle sanatsal açıdan sinema, müze, konser alanları, sergi

salonları ve futbol maçları gibi sosyal aktivitelerin sıklıkla kullanıldığı alanlar kapatılmaya gidilmiştir. Bu sayede sosyal medya platformlarında yoğunlaşma olmuştur. Sosyal medya platformlarının geniş kitlelere ulaşabilmesi gibi özellikleri vardır.

Metodolojik açıdan salgın sürecindeki araştırma kapsamında 2263 anahtar sözcük taraması saptanmıştır. Arif Yıldırım'ın 'Dijital Çağda Dijital Pandemi' isimli araştırmasında metodolojik inceleme bölümünde özellikle 'Google Trends ile Instagram Hashtag'leri' verilerinin bir yıllık incelemesini yapmıştır. Bu doğrultuda, arama anahtar kelimeleri; pandemi, karantina, salgın ve covid-19 gibi kavramların kategorize edilip sonuca ulaşabilme konusundaki erişim durumunu kolaylaştırmıştır.

Küresel çaptaki kriz süreci özellikle 2022 yılının sonlarına doğru insanda pandemi algısını normalleştirmiştir. Özellikle ilk zamanlardaki karantina sürecindeki dijitalleşmenin ve çevrimiçi sosyal medya alanlarının inşasındaki yoğunluk ile şu anki süreçteki tehlike riskinin azalmasından kaynaklı oluşan rahatlık gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak; dijitali çok kullanan bir toplum olarak covid-19 salgınının da bir pandemi ve salgın olduğunu söylemek mümkündür. Giderek dijitalleşen ve gelişen bir dünyada insanlığı bekleyen ve karşımıza çıkacak yeni tip salgın hastalıklarda dijitalleşmeyi daha sık görür hale geleceğiz.

3.4. Duvar Resimleri ve Sokak Sanatçılarının Gözünden Korona Virüsün Dışavurumu

Bir simgesel anlam taşıyan ve bir tür görsel ifade dili olarak insanoğlunun varlığını sürdürmeye başladığı tarih öncesi zamanlardan beri duvar resimleri hep hayatın gidişatı içerisinde yerini almıştır. O dönemlerdeki ikonik tanımlaması ilkel çağlarda kullanılan ismiyle aslında mağara resimleri olarak uygulandığı bilinmektedir. Mağara veya duvar resimleri her uygulandığı dönem sanatçının tekniği, ifade biçimi, üslubu ve kullanılan malzemesi ile bulunduğu döneme uygun bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk duvar resmine mağara resmi adı verildiğini söylemek mümkündür. Zamanla duvar resmindeki değişen dengelerde, mekânların ve tekniklerin de etkisi ile farklılaşmıştır. Gotik dönem ve Rönesans zamanlarında duvar resmi dinin de içinde bulunduğu betimlemelerde tasvir edilmiştir. Bu bakımdan o dönemlerdeki ressamın uygulamalarına fresk adı verilmiştir. Fresk'e örnek olarak Leonardo da Vinci'nin Son Akşam Yemeği eseri örnek teşkil edilebilir. Sonraki süreç

içerisinde sanat ve duvar resmi artık biçimsel bir şekilde sanatçılar bir ifade etme aracı olmasından ayırıp, sanatsal anlamda bir alan formuna dönüştürme başlamışlardır.

Duvar resmi 20. Yüzyılda sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda her konuyu ilgilendiren toplumlar yıkıma uğratan dünya savaşları sanatçılarda bireysel ifade biçimi alanına girmiştir. Geçmiş dönemlerde belki de bir sonraki sürece veya da bir mesaj olması adına uygulanan duvar resimleri savaş dönemlerinde de gerçekleşen olayları dışa vurarak anlatım gerçekleştirmişlerdir. Savaşlar kadar salgınlarda sanatçılar tarafından duvar resmine girmiş konular arasında örnek gösterilebilir. 20. Yüzyılın sonlarına doğru duvar resminin yeni ikonları veya alt dalları arasında grafiti sanatı yerini almıştır. Günümüze gelindiğinde duvar resmi, grafiti veya sokak sanatı isimleriyle sanatçılar kamusal alanlarda, toplum ile iç içe mekânlarda hem sanatsal ifade biçimi hem de yaşanan olaylara farklı yorumlar katarak anlatma biçimi olarak yorumlanabilir. Bu isimlerin değişim evresinin 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonraki süreçlerde kendini göstermeye başlamıştır. “20 yy.da, özellikle hızlı teknolojik ve bilimsel değişimler, geleneksel inanç ve değerlerin bir nevi yorumlanamaz hale gelmesi, toplumsal tavırla bütün olan duvar resminin de yeni uyum sürecini başlatmıştır. Hızla gelişen toplumlar, değişen alışkanlıklar, iktidarlar ve ekonomik koşullara ayak uydurabilme çabası ile duvar resmi, geleneksel, tarihsel ve akademik kalıpları yıkarak yenilenmiştir. Birbirlerinden farklı tavırları, anlatım çeşitlilikleri olmasına rağmen, 20 yy. duvar resmi, yaşamın değişen koşullarına karşı duygusal bir tepkiyi dile getirmiştir denilebilir” (Gerçek 2019: 83).

Tüm dünyayı etkileyen bir salgının vuruculuğunu en iyi şekilde ifade etmek ancak çok iyi bilinen herkesçe tanınan bir eserle mümkündür. Bu şekilde salgının sanatı da nasıl etkilediğini görebiliriz. Eserin kendi dönemi haricinde sonraki dönemlerde ortaya çıkan dini, siyasal ve toplumsal olguları içeren ve bunları ifade etmek amacıyla günümüz adıyla yeniden üretilebilir sanat başlığıyla değerlendirmemiz mümkündür. Bu bağlamda Leonardo da Vinci’nin Mona Lisa eseri salgını ifade edebilmek için en uygun eserlerden biridir. İtalyan, sokak sanatçısı Salvatore Benintende salgını nasıl yorumladığı şu şekilde açıklanmıştır.

“Korona virüsünün yarattığı korku iklimi sanat ortamına büyük bir darbe vururken diğer taraftan da salgın kendi sanatını yaratmaya başladı. Salgının sanata dönüştüğü ilk işlerden biri, ‘TV Boy’ nam sokak sanatçısı’nın, Barcelona

sokaklarında bir duvara yaptığı ‘Mobile World Virus’ isimli duvar resmi. Leonardo da Vinci’nin Mona Lisa’sına maske takan sanatçı, aynı zamanda Barcelona’da düzenlenen dünyanın en büyük mobil teknoloji fuarı Mobil Dünya Kongresi ‘nin (MWC) korona virüsü nedeniyle iptal edilmesine de gönderme yaptı. Sanatçı Mona Lisa’yı elinde bir cep telefonu ile çizdi. Resim günümüzde mobilize yaşam tarzının virüsün yayılmasını kolaylaştırdığına da vurgu yapıyor” (ArtDog, 2021).

ArtDog yazılarına göre “Mobile World Virus” duvar resmi korona virüs salgınının hemen hemen ilk eserlerinden bir örnek olarak söylenmesi mümkündür.

Resim 26: TV Boy “Salvatore Benintende”, Mobile World Virüs, Barcelona, 2020

Duvar sanatına ilk örneği Mona Lisa örneğinden sonra ismi sıkça duyulan ve popüler kültürün gündemini takip eden sanatçı Banksy’nin işlerine gelmiştir. Banksy, sokak sanatçısı olarak günümüz sanatında önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda yazarlık, yönetmenlik ve yer yer küratörlük alanında da anılmaktadır. Yaptığı meslek içeriğinde tarihsel sürecin değerlendirilmesine bakıldığında grafiti, sokak enstalasyonu, çıkarma ve şablon benzeri sanatsal ifade biçimleri Banksy’nin çalışmalarını yansıtan başlıklar olarak nitelendirilebilir. Grafiti 1960’lardan bu yana kullanılan bir sanat biçimidir. Banksy’nin bu grafiti dünyasına adım atması ise 1980’lerin sonlarına doğru görülmüştür. Banksy dünya da tanına fakat Birleşik Krallıkta daha popüler bir sokak sanatçısı olmuştur (Koca; Selvi 2016: 280).

Resim 27: Banksy, Kendini tecrit ederken Banksy'nin banyosundaki duvar resimleri(detay). 2020

“COVID-19 krizi nedeniyle dünyanın büyük bir kısmı karantinadayken, Banksy gibi sanatçılar sanatsal pratiklerinde yenilikçi olmaya zorlandı. Sanatçı, dün yeni sanat eserinin fotoğraflarını Instagram sayfasında "Eşim evden çalışmamdan nefret ediyor" başlığıyla paylaştı. Gönderiler, Banksy'nin çalışmalarının sık sık konusu olan dokuz farenin, sanatçının banyosu gibi görünen bir yerde yaramazca oynadığını gösteriyor. Bir fare havlu halkasından sarkıyor ve açık bir diş macunu tüpünün üzerine basıyor, diğeri ise çözülmemiş bir tuvalet kâğıdı rulosunun üzerinde koşuyor” (Harper 2020).

Resim 28: Banksy, Kendini tecrit ederken Banksy'nin banyosundaki duvar resimleri. 2020.

Sanat tarihinde sıklıkla resmedilen görseller arasında Özgürlük Heykeli ve Marlyn Monroe figürleri Koronavirüs salgınının da konusu haline gelerek, Hindistan'ın Mumbai kentinde farkındalık amaçlı çalışılmıştır (Resim 26). Görsel de çekilen karede ön planda el arabasında bir şeyler taşıyan kentlinin duvar resimlerine baktığı andaki kadrajı yakalanmıştır. Sanatçısı belli olmayan, Mumbai kenti fotoğraf

muhabirlerinden Rajanish Kakade'nin objektiflerine yansıyan kareler özellikle küresel boyutta sanatseverlere ve toplumlara erişilebilir ortamlarda ulaşılabilirlik sağlamıştır. Robert Kuttner'in "Metafor Olarak Covid" bülteninde Koronavirüsten "*COVID, kontrolümüz dışındaki, yakından ve kişisel olarak yaşanan olayları temsil eder. Diğer korkunç olaylar için bir metafor görevi görür.*" yorumunu aktarmıştır (Kuttner, 2022).

Resim 29: Sanatçısı Belli Olmayan Koronavirüs Duvar Resmi, Fotoğraf: Rajanish Kakade, Hindistan, Mumbai, 2022.

Başka bir sokak sanatçısı Lapo Fatai, 2020'nin Nisan aylarında İtalya'nın Milano kentinde bulunan Auxological San Luca hastanesinin yakınlara (Resim 27) sağlık çalışanlarına saygı ve de farkındalık amaçlı bir duvar resmi çalışmıştır. Küresel boyutta salgından ilham alan sokak sanatçıları ve çalışmalarındaki sağlık çalışanlarına destekleri atlanılmaması gereken noktalar arasındadır. Evde kalınması gereken ve karantinanın zorunluluğu olduğu süreçlerde sokak sanatçıları bu durumları her ne kadar riskli olsa da göze alarak salgını sokaklara sanatsal ifade biçimleriyle ve üsluplarıyla aktarmayı tercih etmişlerdir. Burada sanatçılar hastalık ve salgın kavramlarını sanatsal birer imgeye dönüştürerek toplumların gözle görünemeyen bir virüsü sanatçıların yansıttıklarıyla görmüşlerdir.

Resim 30: Lapo Fatai, Pandemi, Duvar Resmi, Auxological San Luca Hastanesinin Yanındaki Alan, İtalya, Milano, 2020.

Koronavirüse farklı pencerelerden bakıldığında Sara Ditchman'ın heykel çalışmaları dikkatleri çekmiştir. Ruth Wendlandt'ın haber yazısında da bahsi geçen sergide Ditchman'ın "Pandemi" ismini verdiği heykel çalışmaları (Resim 28) Wisconsin-Platteville Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü bünyesinde yer almıştır. Ditchman çalışmalarında maskeler üzerinde ilerleyerek doğrudan izleyicinin hayatlarına dokunmuş bir formu seçerek, toplumları alt üst eden Koronavirüsü rahatsız edici bir şekilde çalışmıştır.

Resim 31: Sara Ditchman, Pandemi, Heykel, 2020. Wisconsin-Platteville Üniversitesi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

“Birinin Ütopyası, bir diğerrinin distopyasıdır” (Sönmez 2020: 29).

G. Claeys

4.1. Sanat Görüşü ve Disiplini

Distopya toplumlarda yanlış gitmiş birtakım olayların sonucunda ortaya çıkmış ve distopik etkenler üzerine de incelemeleri ve analizleri yapılmıştır. Bu konular toplumları etkileyen felaketler, salgın hastalıklar gibi katledici ve yıkıcı olayları içererek sanatta sinema, edebiyat ve resim gibi alanlarda görülür olmuştur. Sanat eserlerinde kötücül ve yıkıcı olayların resmedilmesinde göze çarpan konularda salgın hastalıkların yıkıcı etkileri distopik açıdan ele alınmıştır.

Akademik çalışmaları ve araştırmaları doğrultusunda “Distopya, Salgın ve Kıyamet Senaryoları” kavramlarını yaşadığımız atmosferdeki ekolojik denge bozulmalarını da katarak endişe ve kaygı duygularının toplumdaki ve sanatçılardaki dışavurumunun farklı yorumlarını günümüz bakış açısıyla ele almıştır. Hem doğa olaylarının bazılarında (Minamata hastalığı, Çernobil felaketi vs.) hem de salgın hastalıkların (Veba, Cüzzam, Kolera, Grip ve çeşitli virüs türleri) tarihinin tema kapsamı çalışmalarda metafora dönüştürüldüğündeki farklılaşma evresi ve yorumları etkili olmuştur. Çalışmalarda dikkati çeken olguların; salgın, maske, çürüme ve karantina gibi kavramlar olduğu seriyile de temayla da anlam bütünlüğü taşıdığını belli etmektedir. Belirlediği distopya kavramı içerisinde hazırladığı seri çalışmalarında 21. yüzyılda meydana gelen ekolojik bozulmaya örnek olacak arıyı bir metafor olarak kullanarak, yaşadığımız ütopya da arıların yok oluşuyla dengenin bozulacağını ve düzenin değişeceğini yansıtmıştır. Bunun dışında diğer olguları ve kavramları da metafora dönüştürerek farklı yorumlarla desteklemiştir. Bu durumlar insan bedenini hem temas hem hava yoluyla kötü etkilemekle birlikte çevresindeki canlıları metaforlaştırmıştır. İnsan beyninin karmaşıklığı, içerisinde; yıkım, savaş, felaket, salgın vb. kavramlarla bütünleşen metaforları tasvir edip, bir yerde bedensel imgelerin çürümeye, yok olmaya başladığını ve insan bedenlerinin, zihinlerinin aynı

zamanda günümüzde de salgınların etkilerinden henüz kurtulamamış ruhsallıklarını bedensel ve çizgisel figürlere taşıyıp deformasyona uğramış mekânlarda betimlemiştir. Diğer bir yandan gelişen teknoloji ve dijital evrende “Salgın” konusu göz önünde bulundurularak; dijital salgın düşüncesi ile şu an ki toplumumuzun teknolojik distopya mağdurları olduğu seri çalışmalarda anlam kazanacaktır. Üretimleri hem plastik sanatlar hem de dijital sanatlar odaklı ilerlemiş ve çalışmalarında görülmüştür.

Emrah Atasoy’un *Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği* isimli makalesinde bir bölümde Krishan Kumar’ın şu sözüne “Ütopya hem hiçbir yerdir hem de iyi bir yerdir. Mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamak.” değinmiştir (Atasoy 2020: 1137).

Sonuç olarak ütopyasında, distopyasında hiçbir yer algısına ortak eşdeğerde kavramlar olduğu kanısına varılarak günümüz toplumu insanının distopyalardan kaçarak (yaşanılması zor ve güç dünya) ütopyaya (yaşanılması güzel, iyi bir yer) sığınmaları da olağandır. Bu bağlamda varılan sonuçta da görüldüğü üzere insanların halüsinatif dünyalarından yansıyan senaryolar, yazılar ve sinemasal görüntüler bir önceki cümleyi desteklemektedir. Sanatsal açıdan birçok alan konunun içine girmiş ve resim sanatının bütün dalları da hemen hemen eserlerin analizleri yapıldığında bu kavramlara rastlanılması mümkün olanları bulunmaktadır.

“Toplamlar, görülen ve deneyimlenen aksaklıklar, sorunlar, felaketler, yıkımlar, hoşnutsuzluklar sonrasında, idealin arayışına düşmüş olup ideale nasıl ulaşılacağı üzerine geçmişten günümüze düşünülmüşlerdir. Bu süreçte, hayal gücünü kullanmanın, merakın, yaratıcılığın, çaresizliğin ve keşiflerin önemi büyüktür. Bu doğrultuda, ütöpik ya da distopik olarak adlandırılacak eğilimler, zamanla kendini göstermiştir” (Atasoy 2020: 1137).

Bu tanımlamalar doğrultusunda sanatsal üretilere ütöpik ve distopik tanımlamalarını yapmakta olağandır. “Yunanca “kötü, hastalıklı” anlamındaki dys/ -dis ön takısı ile yer anlamına gelen topos kelimesinin birleşiminden türemiştir. Jeremy Bentham, kötü yer anlamına gelen kakatopia kelimesini ilk kullanan kişi olarak bilinmektedir. Distopya kelimesi ise ilk kez John Stuart Mill’in 1868’de yaptığı bir konuşmada dile getirilmiştir” (Sönmez 2020: 29).

Distopya kelimesinin kökeninin hastalıklı olması ve bu bağlamda distopik açıdan ele alınan incelemelerde de sanatta cüzzam, veba gibi hastalıklı eserlerin analizlerinin yapılması da olağandır.

4.2. 2020 Felaketleri

2020'ye girdiğimiz gün itibariyle yaşanan gerek doğal afetlerin gerekse salgın hastalıkların ardı arkası kesilmemektedir. Ülkemizde gerçekleşen depremler, yangınlar, patlamalar, seller, kazalar ve dahası, Avustralya'daki yangın ve Endonezya'daki sel gerek ülkemiz gerekse tüm dünyayı halen etkilemekte olan "Covid-19" virüsü hayatımızın her alanında hepimizi fazlasıyla etkilemektedir.

Araştırmalarım doğrultusunda yaşanan bu olaylar distopya kavramı adı altında modernleşen sanat sektörü sürecine kaynak olmuştur. Kendi eserlerinde de 2020' de gerçekleşen ekolojik olayları baz alarak multidisipliner bir yaklaşımla çoğunluğu "Dijital Baskı" üretimleri olmak üzere çalışmalar yaptı. Ekolojik denge, distopya ve felaketlerden yola çıkarak alt yapısını oluşturduğu çalışmalarına her yüzyılda karşımıza çıkan savaşlar, salgınlar ve hastalıklar konu olmuştur. Çalışmalarda maske, arı, farklı beden formları ve metaforlar yer almaktadır. Özellikle maske formunun ön planda kullanıldığı çalışmalarda Çernobil örneği de göze çarpmaktadır.

Resim 32: Caner Kemahlıoğlu, Covid-19, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021

Resim 33: Caner Kemahlıoğlu, Maske, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021

4.3. Distopya Müsilaj

Giderek betonlaşmış yer küre üzerindeki felaket senaryolarının artması ekolojik bozulmaya örnek olduğu gibi insanlığın ve tüm canlıların artık yaşayamayacağı bir distopya ortamına dönüşmektedir. İnsan beyninin karmaşıklığı, içerisinde; yıkım, savaş, felaket, salgın vb. kavramları bütünleştirerek metaforlarla tasvir edip, bir yer de bedensel imgelerin çürümeye, yok olmaya başladığını yansıtmaktadır. İnsan bedenlerinin, zihinlerinin aynı zamanda günümüzde de salgınların etkilerinden henüz kurtulamamış ruhsallıklarını bedensel ve çizgisel figürlere taşıyıp deformasyona uğramış mekânlarda betimledim. Kendilerine yeni bir yaşam ortamı aramaya çalışan metaforlaştırılmış canlıların doğanın aslında özünde olan kökleri betonlaşmış yıkıntıların içerisinde arındırılarak, solunan havayla temas etme çabası içerisinde betimledikleri görülmektedir. Tüm canlıların betonlaşmış yer kürede olmadığını düşünürsek, betonların aşınmış yıkıntılarının küfle bezenmiş olduğunu ve aslında dünyanın alt yapısında yatan bir gizli ekolojik sarmaşığın olduğu düşünülebilir.

Bunun yanında dünyamıza bir yandan da insanoğlu zarar vermektedir. Ülkemizde Marmara Denizi'nde etkili olan deniz salyası (müsilaj) ile kaplanmış bir şekilde insanda endişe uyandırıyor. Giderek betonlaşan dünyada bu deniz salyası sorunu da bir yerde insanlık sonucu oluşan bir ekolojik felaket örneğidir. Bir doğa olayı olan müsilaj biyolojik ve kimyasal olan atıkların bir araya gelmesi sonucu betonlanmış yapılardan kaçan canlıların sığındığı temiz bir yer olamadığının kanıtıdır. Eserde karadaki yaşamın dengesini bozduğu gibi denizdeki yaşamın dengesini de bozan bu bakteriyel durumu yansıtmaktadır. Doğanın içinde yaşayan ve bir parçası olan canlı türlerinin birçoğu bilinçsiz bir şekilde ölüme terk edilmiştir. Bu doğrultu da doğa da yaşam alanı için mücadele eden metafora dönüşmüş canlıların yanı sıra domuzu metaforlaşmaktan kurtarma eylemi görülmektedir.

Arı metaforu; doğadaki önemi bütün canlıların ekolojisini denge de tutmasını yansıtmaktadır. Arılar olmazsa dengenin ve düzenin bozulacağı ve tüm canlıların ekosisteminin altüst olacağını ifade etmektedir. Balık metaforu; insanoğlunun bilinçsiz bir şekilde denizlere ve doğaya bırakmış olduğu atıksal kirliliklerden ötürü canlıların yaşam alanlarının katledildiğini yansıtmaktadır. Domuz ise, belli dönemlerde gerek kutsal gerek istenilmeyen bir canlı türü olmuş ve bir tür salgın taşıyan bir canlı türü olarak hafızalarda kalmasından ötürü bu çalışma da domuzu kaos ortamından kurtaran bir kız çocuğu ile betimlenmesi kurguyu desteklemiştir. Pek çok kültürde domuzdan uzak durulmuştur. Toplumlarda istenilmeyen, cüzama davetiye çıkarılabilecek bir algısı vardır. Ama bu kaotik ortamda insanlar kadar diğer canlılarında düşünülmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Figür ve domuz arasındaki ilişki ise yine kaotik ortamda insancılaştırmaya vurgu yapıp, domuz tabusunu yıkarak doğadaki eşitlik dengesini yansıtmaktadır. Bu çalışmada aktarmak istediğim, ekolojinin bozulmalısının dışında, insanoğlunun bilinçsizce hem kendilerine hem de diğer canlı türlerine vermiş olduğu atmosferik bozulmaları yansıtmaktadır.

Resim 34: Caner Kemahlıoğlu, Distopya Müsilaj, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 100x72cm, 2021

Resim 35: Caner Kemahlıoğlu, Metafor, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021

Resim 36: Caner Kemahlıoğlu, Metafor II, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021

Resim 37: Caner Kemahlıoğlu, Metafor III, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021

Resim 38: Caner Kemahlıoğlu, Metafor IV, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 40x40cm, 2021

4.4. Yarının Kıyısında Kaybolmuş Distopyalar

Agnolo Bronzino isimli ressamın bulunduğu döneme ait 1545 yılında yapmış olduğu tarihten yola çıkarak “Portrait of Lucrezia Panciatichi” isimli kadının resminden ilham alınmıştır. Çalışmanın ismi eserin yapım yılı olan 1545 ismindedir. Çalışmada yeniden katılan yorum üzerine güç, saltanat, krallık gibi sağlam ve sağlıklı kavramların paralelinde distopik bir senaryo ile o dönemin eserine karamsarlık, yok oluş ve buhran ele geçirir. Her yüzyılda birçok hastalık türevleri belli başlı toplumlarda kendini göstermiştir. 1500’lü yılların hastalıklı dönemlerinin yansımasını içererek çalışmada salgın atmosferi hissedilmektedir. Ekolojik düzenin alt üst olduğu figüre yansımış yaşam ile ölüm arası savaşı da farklı bir biçimde yansıtılmıştır. Elinde yer alan gaz maskesi salgın hastalıkları yansıtan ana olgudur. Maske kral tacı formunu da anımsatmaktadır. Diğer yandan resmin sol alt tarafından maskeye doğru ilerleyen bir fare göze çarpmaktadır. Fare eski dönemlerden bu yana salgın hastalıkları yayan bir hayvan olarak tanımlanmaktadır. Toplumun orijinal ile arasındaki en çarpıcı görüntü figürün ve mekânın giderek çürüyüp yok olma hissi olmuştur. Figürün yüzünün olmaması ve geri plan da yer verilmesi ise yaşam ile ölüm arasındaki geçişi ifade etmektedir. Sağ geri planda yer alan canlı türü ekolojik düzenin bozulması sonucu metafor şeklinde oluşturulmuştur. Tarihteki güç ve saltanata yenik düşüş işlenmiş olup tarihin farklı pencerelerinin çürüyüşü gün yüzüne çıkmıştır.

Resim 39: Caner Kemahlioğlu, 1545, Desen/Karakalem, 30x43cm, 2023

Resim 40: Caner Kemahlıoğlu, 1545, Dijital Baskı, Çizim Kolaj Düzenleme, 110x78cm, 2023

SONUÇ

Salgın hastalıkların her dönemde ve süreçte insanlığı her anlamda etkilediği görülmüştür. Her dönemin kendi içinde ayrı bir sosyo-ekonomik yapısı ve kendine has coğrafi şartları bulunmaktadır. Hastalıklar, pandemiye dönüştüğünden bu yana insanların günlük yaşayışları bu hastalık süreçlerinden etkilenmiştir. Yaşanılan her olumsuz olay gibi salgın hastalıklarda sanata her zaman konu olmuştur. Resimden heykele, edebiyattan sinemaya kadar bu olumsuzluklar pek çok sanat alanının içine girmiştir. Teknolojik gelişmeler de işin içine girince ilk etapta insanlar için sıkıntılı süreçler meydana gelmiş ve zamanla yeni alanlar, sanat içerisinde oluşan yeni kanallar oluşmasını sağlamıştır. İnsanları ve toplumları travmatik olarak etkileyen bu salgın hastalıklar panik, kaygı, endişe gibi duyguların daha sık ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlara paralel hemen hemen her yüzyılda bir endişe çağının yaşandığını söylemek mümkündür.

Sanat tarihine bakıldığında ressamaların bu travmatik durumları, ölümleri, toplumlara savaş açan bu virüsleri sanat eserlerine metaforik bir biçimde işlediklerine rastlanmıştır. Bu incelemelerden çıkan sonuçlarda salgın hastalıkların sanatta ne gibi formlara büründüğü gözlemlenmiştir.

Üretilen sanatsal işlerde inceleme ve çözümleme yöntemi distopik bir biçimde farklı boyutlarda ele alınarak sanat eserleri analizleri yapılmıştır. Günümüz toplumunun karşı karşıya kaldığı koronavirüs salgını özellikle sosyal ortamlarda geçmiş tarihteki büyük salgın arşivlerini ortaya çıkarmıştır. Bunlar özellikle yazınsal ve filmsel örnekler olarak karşımıza çıkmıştır. Birçok güncel sanatçının karantina süreçlerinde güncel salgın olaylarını takip edip ortaya çıkan ürünlerini sosyal medya aracılığı ile risksiz bir biçimde sergilemiş ve hem toplumlara hem de sağlık çalışanlarına farkındalık yaratmışlardır. Bu veriler doğrultusunda kendi yorumlarını da ortaya koyarak duvar resimlerinde salgının vurucu yönünü ortaya çıkarmışlardır.

20. Yüzyılın sonlarında teknolojik ortamdaki artışlar özellikle sanat alanında müzelerde ve sergileme yöntemlerinde önemli bir durum yaratmıştır. Bu imkânlardan yararlanan müzeler 2000’li yıllarda sosyal medya da ve dijital de olmaya başlamışlardır. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde müzelerin kendi

alanlarındaki paylaşımları ve sergileme yöntemlerinin en etkin ve uygun zaman olduğunu belirtmek mümkündür. Tarihteki diğer salgın hastalıklara sanatsal açıdan bakıldığında normal sosyal hayatta, sanatsal etkinliklerde online devam etmiştir. Yine aynı paralelde önceki salgınlara oranla ölümün etkisinden ziyade yaşama koşullarını normalize etme çabaları gözlemlenmiştir. Hastalığı vücut bulmuş forma dönüştürecek kadar sanatsal yansımalar da pek görülmemiştir. Eskiden iletişimsizlikten ötürü ve bilgi eksikliğinden oldukça fazla insan ölmüştür. Günümüzde ise ölüm oranlarından çok sosyal hayattaki yaşantıların devamlılığını dijital ortamlarda normalleşme düzeyinde iletirmekle beraber sanatsal aktiviteleri de sosyal ortamlara taşıma çabaları gözlemlenmiştir.

Özellikle Covid-19 salgınına göre şekillenen bu tez de, bu çağın tanığı olarak bu zamanın yarattığı durumlara, sanatsal çözümlemelere, sanatın evrimleşmesine dair küresel çapta nelere etki ettiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ayaydın, Abdullah (2020). “Psikoloji ve Sanat Etkileşimi Üzerine”. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*. 8-12.
- Arapkirli, Sevil Seda (2017). *Seramik Form ve Yüzeylerde Ütopik Distopik Arayışlar*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. Ankara.
- Aksoy, Barış Engin (2021). *Kaygı Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akyol, Kasapoğlu Pınar (2020). “Covid-19 Küresel Salgın Dönemi ve Sonrası Müze Etkinlikleri”. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Halkbilim Bölümü*. 74. 7. Ankara.
- Alpago Oduncu Derya ve Alpago Hasan (2020). “Koronavirüs Salgının Sosyoekonomik Sonuçları”. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Altıntaş Mustafa ve Özata Musa (2021). “Toplumun COVID-19 Pandemisi Sürecinde Uygulamaya Konulan Tedbirlere Yönelik Düşüncelerinin ve Tedbirlere Uyuma Durumlarının İncelenmesi”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 173. Kırşehir.
- Atasoy, Emrah (2020). “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopycılık Geleneği”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 19 Sayı: 3, 1135 – 1147.
- Atasoy, Zehra Betül (2020). “Frenginin Kısa Tarihi, Politik ve Sosyal İnşası”. *Aktuel Arkeoloji* 36-43.
- Aytekin Cemile Arzu ve Altındağ Gülbin (2020). “Sanatta Ölçülebilen Güzellik ve Sonsuz Olan Çirkinlik: Aksiyolojik Açıdan Güzeli ve Çirkin Estetiği”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 111-125. İzmir.
- Azizerli, Oğuz (2021). *Kaygı ve Endişe Çalışma Kitabı - Bilişsel Davranışçı Çözüm*. İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Başar, Tanyel Çiğdem (2021). “Pandeminin Gölgesinde Sanat-Sanatçı-İzleyici”. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*. s60. İzmir.

- Başbuğ, Zuhul (2020). "Salgınların Resim Sanatına Yansıması ve Nedim Günsür'ün "Kızamık" İsimli Eserine Üzerine," *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol.9, no.4, pp.2286-2299.
- Bozkurt Oya ve Bayırlı Turan Derya (2020). "HIV/AIDS ile ilgili bilgi ve damgalanma düzeyinin ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi". *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*. 41-48.
- Budak Fatih ve Korkmaz Şerif (2020). "Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği". *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD)* Sayı:1, 62-79.
- Çakır Ergün ve Küçükarslan Mesur(2021). *Depremcezelere Covid-19 Kaygısı ve Sağlıklı Beslenme*. Akademisyen Kitabevi
- Doğrul Mürsel ve Korkut Cem ve Özer Ali ve Şeker Muzaffer ve Tosun Ziya (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. Türkiye Bilimle Akedemisi(TÜBA). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. 23.
- Dökeroğlu, Özlem Tekdemir (2021). "Bir Sanat Biçimi Olarak Antropomorfizm". *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*. 214-241.
- Eco, Umberto (2019). Çirkinliğin Tarihi. (Çev: Anaca Uysal Ergün, Özgü Çevik, Arıcan Uysal, Elif Nihan Akbaş, Melike Barsbey, Kültigin Kaan Akbulut, Duygu Arslan, Berna Yılmazcan). İstanbul: Doğan Egmont Yay.
- Ertin Hakan ve Temel Kemal M. (2020). "1918 Grip Pandemisi Kıssasından COVID-19 Pandemisine Hisseler". *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*. 63-78. İstanbul.
- Gerçek, Gizem Burcu (2019). "Duvar Resminin Tarihsel Dönüşümü". *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü*. Eskişehir. 83.
- Güler, Ali (2020). "İnsanlık Tarihinde Bilinen Büyük Felaketler". *Dünya'da ve Türkiye'de Büyük Felaketler*. İstanbul: Yılmaz Basım. 17-47.
- Kara, Murat (2020). "Kierkegaard Felsefesiyle Birlikte Ortaya Çıkan Bir Kavram Karmaşası: Endişe mi, Kaygı mı, Anksiyete mi, Korku mu?". *Fatih Sultan*

Mehmet Vakıf Üniversitesi, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi. 16: 279-308.

Kavrayan, Çiğdem (2020). “20. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatında Yas Olgusu”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.* Kocaeli.

Kınam, Bilge (2020). “Sanatta Politik Bir Güç *Guernica* Örneği”. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi.* 1605-1616.

Kıyıkçı, Didem (2022). “Covid-19 Pandemi Döneminde Müzelerin Sosyal Medya Çalışmalarının İncelenmesi”. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tasarım Anasanat Dalı Müzecilik Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi.* 1-265. İstanbul.

Kılıç, Orhan (2021). *Mikrop, Salgın ve Toplum.* İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Koca Binnaz ve Selvi Yeliz (2016). “Banksy’yi Anlamak”. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi.* Kasım/Aralık Cilt:9 Sayı: 18 278-306.

Özdemir, Gülşah (2019). “Ölüm Sonrası Hatıra Fotoğrafçılığı”. *International Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, Vol.5, No.18.* 760-761.

Özer Ali ve Korkut Cem ve Şeker Muzaffer (2020). *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği.* Ankara: TDV Yayın Matbaacılık. 17.

Özdiñç, Ahmet (2020). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Frengi: 1916-1925 Yılları Arası Salnamelerde Bolu Sancağı”. *Abant Tıp Dergisi.* 8-19.

Özer, Sevilay (2016).” I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.* Burdur. 219.

Özen Bora ve Eken Gökhan (2017). “Sokak Sanatının Gizli Sanatçısı, Banksy”. *Art-Sanat Dergisi.* 499-519.

Özen, Saadet (2013). *Bedenin Tarihi 3 Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Reyhanlıoğlu Ela ve Yeşildal Mahir (2020). *Salgın Psikolojisi.* İstanbul: Destek Yayınları.

- Sayar Kemal ve Türkçapar M. Hakan (2020). *Kaygı Çağı Salgın Zamanlarında Ruh Sağlığı; Covid- 19 Kaygısı ve Travması*. İstanbul: Kapı Yayınları. 7, 21, 22.
- Snowden, Frank M. (2021). *Salgınlar ve Toplum Kara Ölüm'den Günümüze*. İstanbul: Can Sanat Yayınları. 29.
- Seçkin, Aylin (2021). *Sanatın Ekonomisi*. s161, 162. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Şahin Meltem ve Yıldız Filiz (2020). “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Basınında Tifüs Salgını”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1440-1462.
- Tekin, Ayşe (2021). “Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 40, 330-355.
- Topaloğlu, Hande (2010). *Gölgedeki Bedenler: Bedenin İnşa Sürecinde Toplumsalın Etkileri*. Alternatif Politika.
- Uysal, Hatice Kübra (2022). “Salgın Hastalıkların Göç Süreci”. *International Review of Migration and Refugee Studies*. 3 (1), 1-6.
- Yabalak, Halit (2020). “Sanatçının Esin Kaynağı Olarak Salgın Hastalık ve Hastalığın Resim Sanatına Yansıması”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı: 493-538.
- Yıldırım, Arif (2020). “Dijital Çağda Dijital Pandemi: Türkiye’de Covid-19 Gündemi”. *Intermedia International e-Journal*, December, 7(13): 381-401.
- Yılmaz, Mehmet (2013). *Modernden Postmoderne Sanat*. İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- Zengin, Meral (2015). “Edward Munch’un Sanatında Yas Olgusu”. *Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*. 50-55.

İnternet Kaynakları

- ArtDog İstanbul (2021). “Korona Virüsüne Mona Lisa ‘Gülüşü’.” *artdogistanbul.com*. <https://artdogistanbul.com/korona-virusune-mona-lisa-gulusu/> Erişim Tarihi: (09.12.2021).

- Artun, Ali (2020) “Kara Ölüm ve Avrupa Sanatı”. *E-Skop Dergi Sanat Tarihi Eleştiri*.
<https://www.e-skop.com/skopdergi/kara-olum-ve-avrupa-sanati/5735> Erişim Tarihi: (23.04.2020).
- Atsü, A. Nilhan (2021). “Cüzzam Hastalığı Hasarlarıyla Tıp Tarihine Damgasını Vurdu”. *Demirören Haber Ajansı*. <https://www.dha.com.tr/saglik-yasam/cuzzam-hastaligi-hasarlariyla-tip-tarihine-damgasini-vurdu-1809343> Erişim Tarihi: (14.05.2021).
- Baskar, Pranav (2021). “Sanatçılar Bir Pandeminin Portresini Boyadı.” *Jefferson Public Radio*. <https://www.ijpr.org/music-arts-culture/2020-05-11/artists-paint-a-portrait-of-a-pandemic> Erişim Tarihi: (11.05.2020).
- Bakırcı, Çağrı Mert (2020). “Cüzzam Genel Bilgiler: Pataloji ve Mekanizma”. *Evrım Ağacı*. <https://evrimagaci.org/cuzzam-8278> Erişim Tarihi: (19. 09.2020).
- Er, Ezgi Cemre (2021). “AIDS aktivizmi ve sanat: 80’lerde salgının seyrini değiştiren üç sanatçı.” <https://argonotlar.com/aids-aktivizmi-ve-sanat-80lerde-salginin-seyrini-degistiren-uc-sanatci/> Erişim Tarihi: (24.08.2023).
- Gompertz, Will (2020). *bbc.com*. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-52556544> Erişim Tarihi: (06.05.2020).
- Greenberger, Alex (2021). “Felix Gonzalez-Torres’in Kayıp ve Hafıza Konulu Dokunaklı Eserlerinin Görsellerine Bakın”. https://www.artnews.com/gallery/art-in-america/features/felix-gonzalez-torres-most-famous-works-1234592031/2009flagafex1-642b-hr_/ Erişim Tarihi: (08.07.2023).
- Jerram, Luke (2020). *ukejerram.com*. <https://www.lukejerram.com/glass/about> Erişim Tarihi: (06. 03.2020)
- Kandak, Seylan (2021). “Félix Gonzalez-Torres İlişki Politikası”. <https://www.arttv.com.tr/yazi/felix-gonzalez-torres-iliski-politikas-yazan-seylan-kandak> Erişim Tarihi: (21.08.2023).
- Kaprol, Tuğçe (2021). *arganotlar.com*. <https://argonotlar.com/2021den-sonra-sanat-piyasasi/> Erişim Tarihi: (21.12.2021).

Kıyğı, Gizem (2020). arkitera.com. “19. Yüzyılda Salgın Hastalıklar Kentleri Nasıl Şekillendirdi?” <https://www.arkitera.com/gorus/19-yuzyilda-salgin-hastaliklar-kentleri-nasil-sekillendirdi-ii/> Erişim Tarihi: (08.12.2022).

Kuttner, Robert (2022). prospect.org. “Metafor Olarak COVID”. <https://prospect.org/blogs-and-newsletters/tap/covid-as-metaphor/> Erişim Tarihi: (16.04.2023).

Sabaner, Eran (2021). argonotlar.com. “Benim halkım Ross”: Félix González-Torres’in devrimci sanatı.” <https://argonotlar.com/benim-halkim-ross-felix-gonzalez-torresin-devrimci-sanati/> Erişim Tarihi: (11.09.2023).

Resim 1.

https://sssjournal.com/files/sssjournal/1999346103_2_95_ID3830_Soylu_525-536.pdf

Resim

2.https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96l%C3%BCm%C3%BCn_Zaferi#/media/Dosya:The_Triumph_of_Death_by_Pieter_Bruegel_the_Elder.jpg

Resim 3.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96l%C3%BCm%C3%BCn_Zaferi#/media/Dosya:Pieter_Bruegel_d._%C3%84._073.jpg

Resim 4.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Plague_of_Ashdod_\(Poussin\)#/media/File:Nicolas_Poussin_-_The_Plague_at_Ashdod_-_WGA18274.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Plague_of_Ashdod_(Poussin)#/media/File:Nicolas_Poussin_-_The_Plague_at_Ashdod_-_WGA18274.jpg)

Resim 5.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Veba_\(B%C3%B6cklin\)#/media/Dosya:The_Plague,_1898.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Veba_(B%C3%B6cklin)#/media/Dosya:The_Plague,_1898.jpg)

Resim 6.

<https://argoscelik.blogspot.com/2012/05/salgn-hastalklar-veba-ve-cuzzam.html>

Resim 7. <https://argoscelik.blogspot.com/2012/05/salgn-hastalklar-veba-ve-cuzzam.html>

Resim 8.

https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Gerard_de_Lairesse#/media/File:Portrait_of_Gerard_de_Lairesse_MET_DP121332.jpg

Resim 9. https://branchcollective.org/?attachment_id=1297

Resim 10. <https://wellcomecollection.org/works/q2svctnw/items>

Resim 11. <https://arhm.ktb.gov.tr/artworks/detail/28/tifus>

Resim 12. <https://www.pivada.com/edvard-munch-istryan-gribi-ile-otoportre-1919>

Resim 13. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1163206>

Resim 14: <http://www.cdcmuseum.org/items/show/889>

Resim 15:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Guernica_\(tablo\)#/media/Dosya:Picasso_Guernica.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Guernica_(tablo)#/media/Dosya:Picasso_Guernica.jpg)

Resim 16:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ornans%27ta_Cenaze#/media/Dosya:Gustave_Courbet_-_A_Burial_at_Ornans_-_Google_Art_Project_2.jpg

Resim 17:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Egon_Schiele#/media/Dosya:Egon_Schiele_014.jpg

Resim 18: <https://www.artnews.com/gallery/art-in-america/features/felix-gonzalez-torres-most-famous-works-1234592031/2016kstcbgex1-608b-hr/>

Resim 19: <https://argonotlar.com/benim-halkim-ross-felix-gonzalez-torresin-devrimci-sanati/>

Resim 20:

https://www.imdb.com/title/tt0106438/mediaviewer/rm977213441/?ref_=tt_ov_i

Resim 21: <https://www.peramuzesi.org.tr/blog/sonsuz-bir-ihimal-olarak-mavi/1501>

Resim 22: <https://www.ijpr.org/music-arts-culture/2020-05-11/artists-paint-a-portrait-of-a-pandemic>

Resim 23: <https://streetartnews.net/2020/05/banksy-painting-for-saints-nhs-tribute.html>

Resim 24: <https://www.lukejerram.com/glass/gallery/coronavirus-covid-19>

Resim 25: <https://www.lissongallery.com/news/ai-weiwei-launches-art-project-to-raise-funds-for-covid-19-humanitarian-causes>

Resim 26: <https://aulanews.uao.es/2020/03/03/mobile-world-virus-artist-criticizes-paranoia-of-corona-virus/>

Resim 27: <https://tr.euronews.com/2020/04/16/sanatic-banksy-covid-19-salg-n-nedeniyle-evinde-yapt-g-yeni-cal-smas-n-paylast>

Resim 28: <https://tr.euronews.com/2020/04/16/sanatic-banksy-covid-19-salg-n-nedeniyle-evinde-yapt-g-yeni-cal-smas-n-paylast>

Resim 29: <https://prospect.org/blogs-and-newsletters/tap/covid-as-metaphor/>

Resim 30: <https://www.cbc.ca/news/world/photos-see-wall-art-in-canada-and-around-the-world-1.5559295>

Resim 31: <https://www.uwplatt.edu/news/fine-arts-major-presents-pandemic-sculpture-exhibition>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Caner KEMAHLIOĞLU

Uyruğu : TC

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	2018
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2023

İŞ TECRÜBESİ

Sivas Olgunlaşma Enstitüsü / 2019-2023 / Usta Öğretici-Resim